

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 Факультет міжнародних відносин
 Кафедра германської філології та перекладознавства

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістр

Освітній рівень

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 035 Філологія

Шифр і назва спеціальності

Спеціалізація 035.04 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша - англійська

на тему: **Лінгвістичні засоби реалізації концептуальної**

**метафори часу в оригіналі та перекладі на
 матеріалі роману Т.Обрехт «Дружина тигра»**

Шифр 19101

Виконав:

студент 2 курсу, група ФПам-19-1

Підпис

А.В. Галазюк

Ініціали, прізвище

Керівник: к. філол. н., доцент

Вчене звання, науковий ступінь

Підпис

О.В. Ємець

Ініціали, прізвище

Нормоконтроль: к. пед. н., доцент

Вчене звання, науковий ступінь

Підпис

О.О. Мацюк

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри проф. Бойко Ю.П.

“ ” _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЧАСУ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Поняття концепту у сучасній лінгвістиці.....	8
1.2. Типи концептів, їх класифікація та структура.....	14
1.3. Принципи та етапи концептуального аналізу.....	22
1.4. Структура концепту часу.....	28
1.5. Концептуальна метафора часу та принципи її актуалізації в англійських прислів'ях.....	35
Висновки до Розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАС В РОМАНІ ТЕЇ ОБРЕХТ «ДРУЖИНА ТИГРА»	44
2.1. Лексичне вираження концептуальної метафори часу в романі.....	44
2.2. Граматичний аспект зображення концептуальної метафори часу в романі.....	49
2.3. Метафорична актуалізація концепту часу в романі.....	55
2.4. Принципи передачі концептуальної метафори часу в перекладі роману.....	62
2.4.1. Лексико-семантичні засоби передачі концептуальної метафори часу.....	62
2.4.2. Граматичні засоби передачі концептуальної метафори часу в перекладі.....	68
2.4.3. Прийоми відтворення образних засобів концептуальної метафори часу в перекладі.....	73
Висновки до Розділу 2.....	80
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	82
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Концепт як явище багатofункціональне торкається усього спектру одиниць в зображенні художнього образу, а відтак в період останніх десятиліть найчастіше функціонує в когнітивній та психолінгвістиці, а також лінгвокультурології.

В сучасній когнітивній лінгвістиці і поетиці велика увага зосереджується довкола різних концептів в художньому та публіцистичному стилі. Зростання інтересу розпочалось після дослідження в даній сфері Дж.Лакоффа, М. Джонсона, але робота з концептуальним аналізом ще не достатньо розроблена. Сьогодні наукові праці, присвячені концептуальному аналізу, належать таким вітчизняним та зарубіжним вченим, як: Дж. Лакофф, М. Джонсон, С. Г. Воркачов, О. С. Кубрякова, Д. С. Ліхачов, О. О. Селіванова (когнітивний підхід), А. П. Загнітко, В. А. Маслова, (лінгвокультурологічний підхід), О. О. Залевська, І. Б. Штерн (психолінгвістичний підхід).

Дебютний роман письменниці Теї Обрехт, написаний в 2012 р. привернув величезну увагу та був відзначений премією Орандж. Порушені в романі теми: теорії поколінь, війна та різні долі людей актуалізовані авторськими концептуальними метафорами часу, пов'язаними з пріоритетними напрямками сучасної лінгвістики – когнітивним та антропоцентричним.

Актуальність теми полягає у значному інтересі вчених у сфері дослідження концептуальних метафор в тексті. Необхідність теми зумовлена відсутністю досліджень роману, в тому числі зосереджених на аналізі концептуальних метафор в оригіналі та перекладі, як вітчизняних так і зарубіжних літературознавців та лінгвістів, а також відсутністю україномовного перекладу роману.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами.

Магістерська робота пов'язана з проблематикою наукової теми кафедри германської філології та перекладознавства «Проблеми лексико-граматичної семантики, прагматики та стилістики в когнітивно-дискурсній парадигмі».

Об'єктом дослідження є концептуальна метафора часу.

Предмет дослідження – лексичні, граматичні, метафоричні та стилістичні засоби передачі концептуальної метафори часу у художньому творі та способи їх перекладу цільовою мовою.

Мета дипломної роботи полягає в визначенні засобів передачі концептуальної метафори часу в оригіналі і перекладі роману Теї Обрехт «Дружина тигра».

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- систематизувати дослідження концепту та концептуальної метафори часу з в художньому тексті;
- розробити методологію дослідження концептуальної метафори часу;
- проаналізувати засоби реалізації концептуальної метафори часу в оригіналі роману Теї Обрехт «Дружина тигра»;
- визначити особливості функціонування концептуальної метафори часу в перекладі, визначити основні способи перекладу цільовою мовою.

Матеріалом дослідження є роман Теї Обрехт «Дружина тигра».

Методи наукового дослідження: метод контекстуального аналізу, метод стилістичного аналізу виражальних засобів, метод концептуального аналізу; метод зіставного аналізу оригіналу і перекладу тексту; елементи кількісного аналізу.

Положення, що виносяться на захист:

1. Концепт – це інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Структура концепту складається з ядра – словникові значення лексеми, які, допомагають в розкритті змісту концепт, виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія –

суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації.

2. Етапи концептуального аналізу (за В. А. Масловою):

1. Визначення преференціальної ситуації, до якої концепт належить.

2. Вивчення лексикографічних визначень. Словникове визначення вважається ядром концепту.

3. Вивчення етимології лексичної одиниці.

4. Вивчення концепту в різних контекстах (у філософії, науці, поезії, прозі, живописі, музиці, скульптурі, метафорі, метонімії, прислів'ях, приказках тощо).

5. Вивчення асоціативних зв'язків лексичних одиниць, котрі позначають концепт.

3. Концептуальна метафора часу – передача засобами мови сутності фізичної та філософської категорії часу використанням ментальних, повсякденних або індивідуально-авторських образів. Формування концепту включає поєднання відчуття, асоціації та уявлення в цілісному образі, концепт часу – це складний феномен, до структури якого входять перцептивно-образні асоціації, на які накладається ціннісна складова. Темпоральність є складовою категорії хронотопу, тому час і простір у хронотопі взаємодоповнені та актуалізовані за допомогою один одного.

4. Концептуальна метафора часу реалізується в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» за допомогою лексичних засобів: загально-часових та конкретних понять, історичних алюзій, назв періодів життя, граматичних засобів представлений (historic present). Концепт часу актуалізований в концептуальних моделях ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ, ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ, ЧАС – ЦЕ ЛІКАР.

5. Основні прийоми передачі концептуальної метафори часу цільовою мовою направлені на збереження метафоричного образу. Засоби перекладу лексичних одиниць: повний еквівалент, транскодування, заміна з компенсацією. Граматичні конструкції та метафори перекладені шляхом

сміслового розвитку, дослівного перекладу, заміни частини мови, додаванням, заміною метафори із збереженням образу. Алюзії передані шляхом дослівного перекладу та експлікації.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше як в вітчизняному, так і в зарубіжному перекладознавстві здійснено аналіз засобів реалізації концептуальної метафори часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра», їх презентації при перекладі українською та російською мовами.

Теоретична та практична цінність роботи зумовлена тим, що її матеріали та висновки можуть бути застосовані в подальших дослідженнях перекладознавства та літературознавства. Матеріали дослідження можуть бути використані у лекціях та спецкурсах з теорії перекладу, перекладознавства, порівняльного літературознавства, у гуманітарних дисциплінах вищих навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення магістерської роботи були викладені у доповіді на II науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку сучасної філології» (6-7 листопада 2020, м. Запоріжжя) та відображені в публікації «Засоби реалізації концептуальної метафори часу в оригіналі та перекладі (на матеріалі роману Теї Обрехт «Дружина тигра»)» у збірнику наукових праць конференції.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, 12 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків до роботи і списку використаних джерел із 69 найменувань. Обсяг основної частини 84 сторінок. Загальний обсяг роботи 91 сторінка.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та конкретні завдання дослідження, його наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність, визначено матеріал, джерела дослідження, його методи.

У **першому** розділі пояснюється різниця «поняття» та «концепту», наведена класифікація концептів та розглянута їх структура. Встановлено принципи концептуального аналізу та наведені приклади концепту часу в англійських прислів'ях з зазначенням способів перекладу.

У **другому** розділі класифіковано засоби реалізації концепту час в романі на: лексичні, граматичні та метафоричні, а також проаналізовано особливості їх вираження з встановленням прийомів перекладу наведених з роману лексичних одиниць та цитат.

У **Загальних висновках** підведено підсумки дослідження роботи.

Перелік використаних джерел нараховує 56 праць зарубіжних та вітчизняних вчених, 10 джерел довідкової літератури та 3 джерела ілюстративного матеріалу.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЧАСУ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття концепту. Підходи тлумачення концепту

Процеси людського мислення та мовлення беруть свій початок з терміну «концепт», який показує зміст поняття, процесу, відчуття та узагальнює його, тобто функціонує, як ядро та оболонка водночас. Терміном концепт ми називаємо сукупність ознак чи явищ та детермінуємо індивідуальність предмету чи поняття, так ми пояснюємо абстрактні категорії, ментальні процеси, ототожнюємо об'єкти. Багатофункціональність концепту яскраво виражена чи не в кожній дисципліні, зокрема в лінгвістиці: когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, психолінгвістиці.

Однією з перших ґрунтовних наукових праць, у яких розглянуто проблему визначення цього поняття, є дослідження С. О. Аскольдова-Алексєєва «Концепт і слово». Науковець тлумачить концепт як мисленнєве утворення, що здатне замінити в уяві цілу множинність однотипних предметів і явищ, а саме щоб пояснити природу концептів необхідно усвідомити найсуттєвіший аспект концепту – пізнавальність, яка представлена функцією заміни. Когнітивна заміна відбувається стосовно деяких аспектів предмету або ж реальних дій, таким чином виступаючи заміником різних точних, мисленнєвих функцій, наприклад, математичні концепти [7, с. 64].

З еволюцією філософської думки розвивається та тривалий час існує дискусія між номіналістами й концептуалістами щодо означення концепту. Перші вчені стверджували, що він лише називає предмет, оскільки утворюється з конкретного образу, другі наголошували на тому, що концепт узагальнює одиничні речі, чим визначали його як загальне поняття, яке здатне ускладнюватися завдяки накопиченню нових концептуальних ознак, розширенню семантичної вагомості конотата. Розвиваючи філософську теорію, одна група вчених – Р. Карнап, М. П. Кондраков почала синонімізувати терміни

«поняття» і «концепт», інша – А. А. Івін, А. Л. Никифоров, А. А. Грицанов – розглядати концепт як самостійний, цілком незалежний термін, здатний збагатити категорійний апарат науки. Варто зауважити, що в сучасному наукознавстві синонімічність термінів «поняття» і «концепт» не викликає жвавих дебатів, хоч вони й належать до різних галузей знань: поняття – ближче до філософії, концепт – до філології.

Використання термінів концепт та поняття об'єднують, пояснюючи їх синонімічність, не вказуючи апріорність значення. Як правило, не все можна назвати «поняттям», натомість продуктивніше змінити, перетрансформувати усталене значення, додавши новий сенс, але не зруйнувати існуючий. Саме так В. З. Дем'янков розмежовує дані поняття, називає їх «історичними дублетами»: поняття калькує латинське *conceptus*, хоча в сучасних науковому й ненауковому узусах є деякі розбіжності в їхньому вживанні. Дослідник переконує, що концепт і поняття істотно відрізняються способом творення. «Поняття – це те, про, що люди домовляються, люди конструюють поняття для того, щоб мати «спільну мову» при обговоренні проблем; концепти ж існують самі по собі, їх люди реконструюють з тією чи іншою мірою (не) впевненості» [18, с.616].

Ж. Дельоз та Ф. Гватарі у праці «Що таке філософія» переконують, що концепту характерна безкінечність, величина більша чи менша, в залежності від коду елементів, тому концепт є когнітивним актом. Концепт реалізується людиною, принципово не співпадає зі станом речей, яким здійснюється, в ньому відсутні просторово-часові координати, тобто існують лише інтенсивні ординати. Концепт – це «чиста» подія, а не сутність чи предмет. Концепт є «абсолютною поверхнею чи об'ємом», формою без певного об'єкта, крім поділу на варіанти [3, с. 43]. На відміну від концепту, що існує при спілкуванні і пов'язаний саме із мовленням, поняття формується завдяки «знаковим та значущим структурам мови, яка виконує функції становлення думки незалежно від спілкування».

Філологічне опрацювання терміна «концепт» активізувалося у ХХ ст. і пов'язане з іменами Л. С. Виготського, В. В. Красних, Ю. Д. Апресяна, Ю. С. Степанова та ін. Варто одразу наголосити, що дослідження концепту розпочалося в лінгвістичній галузі філологічної царини. Зокрема, семантичні розвідки, присвячені пошукам засобів зв'язку між глибинно-синтаксичними і поверхово-семантичними рівнями уявлення семантичного компонента концепту, описані в працях О. В. Падучевої, О. Н. Селіверстової, Н. Д. Арутюнової, Т. В. Булигіної, О. С. Кубрякової. Саме вони створили наукову базу для подальших досліджень проблем семантичного поля концепту, його ядерного та приядерного полів, зони їх функціонування. Провідні лінгвісти ХХ ст. А. Вежбицька, Н. Д. Арутюнова, Н. Хомський, В. В. Колесов та ін. розглядають концепт як складну багаторівневу семантичну структуру, яка повсякчас перебуває в діахронічному й синхронічному зв'язку з мовними структурами.

Літературознавча енциклопедія дає таку дефініцію концепту (лат. *conceptus* думка, поняття, від *concipio* збираю, задумую) – формулювання, розумний образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті [7, с. 34].

Визначення «концепту» з лінгвістичних позицій, яку ми використовуватимемо в дослідженні, представлена в лінгвістичній енциклопедії О. О. Селіванової, яка дає наступне визначення терміну: «концепт – це інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [37, с. 124]. Ядром концепту є поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею. Концепти зароджуються під час пізнавальної діяльності, відображають і узагальнюють досвід людини й інтеріоризовану її свідомістю дійсність, підводячи інформацію під певні вироблені суспільством категорії та класи. Слово є засобом доступу до концептуального знання, однак

воно може представляти різні концепти, тому мова є доволі компактним засобом концептуалізації [42, с.132].

Отже, концепт – це абстрактна одиниця, якою людина користується в процесі мислення. Ці одиниці відображають результат знань та отриманий досвід людини. Людство мислить концептами, аналізуючи, порівнюючи, об'єднуючи різні концепти в процесі розумової діяльності, так виникають нові концепти, що є продуктом мислення. Власне термін «концепт» має різні визначення та трактування лінгвістів.

Одним з піонерів, які вивчали явище концепту був С. С. Алексєєв, який у статті «Концепт і слово» (1928) сформулював концепт як спосіб заміни пізнавальних засобів - продукт мислення, який може замінити невизначену кількість понять, частин предмета, функцій, реальних дій в процесі мислення [17, с. 42].

Існує сім основних аспектів вивчення концепту: *логіко-філософський* Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге, власне *філософський* Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, *лінгвістичний* В. С. Звегінцев, О. М. Тараненко, *лінгвокультурологічний* А. Вежбицька, В. М. Красних, В. А. Маслова, В. В. Іващенко, *когнітивний* О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, В. З. Дем'янков, *психолінгвістичний* О. О. Залевська, О. О. Селіванова, В. Ф. Старко та *літературно-культурологічний* Л. А. Грузберг, Л. Н. Іванова, О. М. Кагановська.

Враховуючи запропоновані підходи вивчення «концепту», в нашому дослідженні розглянемо три основних найчастіше вживаних мовних підходи вивчення «концепту» на основі його диференційних ознак: *когнітивний*, *лінгвокультурологічний*, *психолінгвістичний*. Розглянемо розуміння концепту з погляду когнітивного аспекту. І. А. Стертін та З. Д. Попова у праці «Когнитивная лингвистика» визначають концепт як «дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленневого коду людини, який має впорядковану внутрішню структуру-результат пізнавальної діяльності індивіда і суспільства, що несе комплексну інформацію про предмет, явище, про інтерпретацію цієї інформації та відношення до предмета, явища. Сукупність

загальнонародних концептів об'єднуються в концептосферу народу – ментальні, історичні та етнічні знаки свідомості» [42, с. 31].

В процесі пізнання світу в людини формується система знань про світ, яка складається з концептів різного рівня складності. Існують певні критерії, що входять до складу концепту:

- сприйняття світу органами чуття;
- фізична активність людини;
- інтелектуальні діяльність, яка утворює нові концепти на основі існуючих;
- тлумачення та пояснення;
- формулювання нових концептів під час роботи зі словниковими дефініціями невідомих слів [42, с. 191].

О. О. Кубрякова відстоює думкою про концепт як універсальну одиницю когнітивної діяльності людини, багаторівневу сукупність знань про певну частину діяльності (*lingua mentalis*) [45, с. 56]. Концепт є результатом ментального відображення побаченого, почутого, який утворюється з образу на основі сприйняття та перетворюється в когнітивний.

Д. С. Лихачов вважає, що для кожного основного значення слова є свій концепт, який є процесом з'єднання словникового значення слова з індивідуальним та народним досвідом людини, нероздільним від національного розвитку [12, с. 34].

Концепт зберігається в свідомості різних людей, об'єднаних в суспільство, яке має соціальні, групові, індивідуальні ознаки – концептосфера. Концептосфера та притаманними їй концептами постійно розвиваються, набуваючи та втрачаючи певні ознаки. Тому аналізуючи мову для дефініції концептів, що входять в концептосферу певного народу, слід розглядати лексикографічний зміст, психологічне наповнення: оцінювальне, емоційне, енциклопедичне та асоціативне.

Лінгвокультурологічний підхід розуміння концепту опрацювали дослідники: С.Г. Воркачов, В. В. Жайворонок, А. П. Загнітко, В. І. Карасик, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, В. А. Маслова, Г. Г. Слишкін.

С. Г. Воркачов визначає концепт як досить широке поняття, спільне для когнітивної лінгвістики та когнітивної психології, предметом вивчення яких є проблеми пізнання, мислення, збереження й переробки інформації.

Концепт – культурно визначений вербалізований сенс, представлений мовними реалізаціями, які утворюють лексико-семантичну парадигму. Сфера лінгвокультурного концепта включає два аспекти: по-перше, семи, які утворюють прототипну основу; по-друге, спільні семантичні ознаки, які визначаються лінгвокультурною та етносемантичною специфікою та пов'язані з ментальністю носія мови чи менталітетом індивіду [6, с. 54].

В. А. Маслова стверджує, що концепт – базова одиниця картини світу, що має велике значення як для окремої мовної особистості, так для лінгвокультурної спільності. Дослідниця робить висновок, що концепт – це 1) мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному вираженні, вербалізована за допомогою слова, із властивою їй польовою структурою; 2) основна одиниця обробки, збереження і передавання знань; 3) має рухомі межі і конкретні функції; 4) концепт соціальний, його асоціативним полем зумовлена його парадигматика; 5) він є основною ланкою культури [25, с. 35].

Подібно, як і С. Г. Воркачов, дослідниця вважає структуру концепту складною, так як концепт постійно змінюється, взаємодіючи з іншими концептами.

О. О. Залевська, І. Б. Штерн є представниками психолінгвістичного підходу. З точки зору психолінгвістики І. Б. Штерн трактує концепт як двоїстий ментальний образ: психічний та мовний, які в свою чергу теж поділяються. Так, у психіці людини – це об'єкти ідеальної природи, образ-прототип від похідних йому понять, у мові концепт має конкретну назву, позаяк реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а за допомогою мови. Вчена

підкреслює, що не тільки різні мови «концептуалізують» світ по-різному, але й цілком різні концепти можуть бути в одного слова [19, с. 34].

Подібні погляди розвивала О. О. Залевська, підкреслюючи роль концептосфери: сукупності дискретних ментальних одиниць, впорядкованих в свідомості, які є основою когнітивних процесів [19, с. 45].

Отже, проблема визначення терміну концепт полягає в процесі, в якому бере участь концепт: відповідно до філософського підходу – цей процес будує реальність або її фрагмент, так як лінгвісти зосереджують свою увагу на трансформаціях, з якими пов'язаний концепт. Провідними категоріями для вивчення концепту є реальність, свідомість, культура, національність, мислення, поняття, знання, досвід, інформація, мова, сенс. Надалі в нашій роботі надалі ми дотримуємось визначення концепту О. О. Селіванової.

1.2. Типи концептів, їх класифікація та структура

Типологія концептів є одним із дискусійних питань у сучасній лінгвоконцептології. Зазвичай у наукових роботах поділ концептів за типами відбувається безвідносно «до їхньої системної організації в типологічній ієрархії» [22, с. 139].

Спираючись на лінгвокультурологічні дослідження, вчені розглядають концепти у широкому й вузькому значенні і розмежовують терміни «когнітивний концепт» і «лінгвокультурний концепт». Вважаючи концепт одиницею когнітивної лінгвістики, багато дослідників не акцентують на зазначеному аспекті. Оскільки «когнітивна лінгвістика оперує не мовними елементами (це поняття структурної лінгвістики), що є провідниками найрізноманітнішої інформації, повністю або частково матеріалізованими у мові, для називання яких закріпився термін концепти» [32, с. 97].

Дослідження типології лінгвокультурних концептів широко подається у лінгвістиці, зокрема у працях С. Г. Воркачова, Ю. С. Степанова, А. Вежбицької, В. І. Карасика, Г. Г. Слишкіна та інших.

У структурі концепту С. Г. Воркачов виокремлює три складові: понятійну (класифікаційні ознаки та дефініція), образну (зафіксовані у мовній свідомості пізнавальні метафори), значеннєву (місце концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови) [6, с. 95]. Концепти, орієнтовані на своїх носіїв, утворюють індивідуальні (персональні, авторські), макрогрупові, етнічні і загальнолюдські концептосфери. Виходячи з приналежності до національної концептосфери, вони можуть бути особистими, віковими і загальнонаціональними [6, с. 21].

З метою більш переконливого тлумачення структури концепту дослідники нерідко використовують засоби образності, зокрема метафори. З. Д. Попова метафорично репрезентує концепт у вигляді хмари, І. А. Стернін – у вигляді плоду. С. Г. Воркачов називає концепт «парасольковим» терміном. При цьому будь-яка метафоричність все-таки призводить до визначення в структурі концепту так званого базового шару, який І. А. Стернін визначає як чуттєвий образ, що кодує концепт як когнітивну одиницю в універсально-предметному коді з деякими додатковими концептуальними ознаками [42, с. 39].

В. І. Карасик також вбачає у структурі концепту кілька складових: «Лінгвокультурний концепт являє собою квант досвіду, що переживається і моделюється як тривимірне утворення, у складі якого можна виділити понятійні, образні та ціннісні характеристики» [20, с. 167]. Оцінний компонент при цьому визначається як основний, найважливіший, оскільки перетворює концепт на культурний феномен. Саме ціннісна складова є диференційною ознакою концептів (порівняно з іншими одиницями свідомості): «Якщо про якийсь феномен носії культури можуть сказати «це добре» (погано, цікаво, втомливо і т. д.), цей феномен формує в цій культурі концепт» [32, с. 77]. Концепт, за твердженням ученого, має ім'я лише в тому випадку, якщо концептосфера (сукупність концептів) осмислюється у свідомості мовців, отримуючи однослівне визначення. Культурний концепт традиційно включає предметно-образну (чуттєві характеристики реальних предметів, явищ,

подій, що зберігаються в людській пам'яті), поняттєву (мовна зафіксованість, опис, дефініція) і ціннісну складові.

Доволі аргументовано Ю. С. Степанов тлумачить концепт як накопичення культури в свідомості людини, те, що потрапляє в когнітивну свідомість людини, однак з іншої сторони концепт – це те, що кожний індивід вносить в культуру, вливається в соціум. Дослідник описує «шарову» будову, та різні шари, утворені внаслідок культурного життя різних епох: активний та пасивний шари та внутрішня форма.

Структура концепту, за словами дослідника, з одного боку це актуальне значення слова та все, що входить до його складу, а з іншого – це етимологія, яка робить концепт явищем культури, історія, сучасні асоціації, оцінки [42, с.47].

Більшість учених, зокрема О. О. Селіванова, обстоює ядерно-периферійний принцип організації концептів. У їх трактуванні ядру відповідає пропозиційна (відносно істинна, несуперечлива) інформація, а периферії – асоціативно-термінальна (метафорична) і модус – оцінно-емотивний компонент [32, с. 73].

Термін «універсальні концепти» досить поширений у лінгвокультурології і характеризується багатим синонімічним рядом: «концепти універсалії» (М. Ф. Алефіренко), «семантичні примітиви» (А. Вежбицька), «фундаментальні загальнолюдські концепти» (В. І. Мещаніков). Універсальні концепти – «базові когнітивні категорії, що відображають єдиний для всіх когнітивний процес» [5, с. 52], або це «мегаконцепти, співвідносні із структурами відповідних універсалій» [46, с. 134].

Етнокультурні концепти – «специфічні константи соціуму, які вирізняють національні культури і мови [27, с. 24] або ментальні одиниці, виражені «словом, за яким стоїть не лише реалія, а образ і символ що постають у тому чи іншому етнокультурному просторі» [27, с.10] – деякі науковці називають унікальними, бо «відображають соціально-психічне світобачення, представлене різкими емотивними співтовариствами» [27, с.70]. Існування універсальних

концептів сприяє взаєморозумінню між національними спільнотами. Але це не заперечує наявності етнокультурних концептів, які описують культуру окремої нації.

С. О. Аскольдов-Алексєєв одним з перших визначив два різновиди концептів – пізнавальні та художні, підкресливши їхню єдність і водночас розмежувавши за певними ознаками.

Пізнавальний концепт :

- концепт суспільний;
- психологічно простий;
- не домішуються почуття, бажання, взагалі щось ірраціональне;
- стосується множинної предметності, ідеальної або реальної;
- неозначені можливості підпорядковані законам логіки або вимозі відповідності до реальної дійсності;
- скерований на конкретні уявлення, що є складниками його логічного «родового» обсягу;
- виконує номінативну або дефінітивну функцію, не має жодної (або малу) внутрішньої спорідненості зі своїми внутрішніми смислам.

Художній концепт:

- концепт індивідуальний;
- психологічно складний;
- складається з комплексу почуттів, бажань, ірраціонального не завжди стосується множинної предметності;
- наявний зв'язок елементів, стосується множинної предметності, ідеальної або реальної, скерований на прагматику художньої асоціативності;
- тяжіє до потенційних образів і скерований на них, вільний від рамок логічного визначення;
- це символи, які мають внутрішній органічний зв'язок зі своїми значеннями.

Отже, пізнавальні концепти можуть відображати елементи поетичного сприйняття дійсності, а художні – несуть логічно організовану інформацію,

визначаючись більшою індивідуальністю та психологічно складністю. Відтак художній концепт тяжіє до художньої асоціативності, визначаючи естетичну цінність концепту в художній літературі. С. О. Аскольдов-Алексєєв звертає увагу на відмінність цих концептів, яка полягає у невизначеності можливостей: «у концептах знання ці можливості підпорядковані або вимогам відповідності реальній дійсності, або законам логіки. Зв'язок елементів художнього концепту базується на абстрактно невластивій логіці і реальній прагматиці художній асоціативності» [1, с. 275]. Поєднуючи поняття уявлення, почуття, емоції, художній концепт дає значно більше інформації ніж пізнавальний. «Художні концепти функцію заміщення реалізують у знаці-символі» [1, с. 153].

Розвиваючи думку С. О. Аскольдова, В. А. Маслова виділяє основні ознаки художнього концепту, які не є характерними для пізнавального: асоціативність, розкриття образів та різних емотивних смислів тяжіння до образів, здатність включати їх у себе [25, с.18]. Разом з тим, дослідниця вказує на існування трьох груп концептів культури: 1) космічні, універсальні категорії культури (час, рух); 2) соціальні та культурні (свобода, право); 3) національні (воля, доля), які є різними для різних націй [25, с.51].

В. А. Маслова тлумачить структурні особливості концепту, наголошуючи, що **ядро** – це словникові значення тієї чи іншої лексеми, які, на думку вченого, укладають великі можливості в розкритті змісту концепту, виявленні специфіки його мовного вираження. **Периферія** – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації [25, с. 98].

На думку В. А. Маслової, «кожен концепт як складний ментальний комплекс охоплює, крім смислового змісту, ще й оцінку, ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкта» [25, с. 55].

В. А. Маслова визначає п'ять так званих «шарів» концепту [25, с. 248]:

- 1) словникова дефініція концепту (ядро);
- 2) етимологія концепту;
- 3) інші дефініції концепту (наукові, філософські);

4) метафора, метонімія, ідіоми, фразеологізми, сталі вирази, приказки й прислів'я;

5) індивідуальне сприйняття концепту (які асоціації виникають, у що людина вірить, що відчуває, уявляє).

Глумачачи концепт «як родове ім'я, що відзначається вищим ступенем узагальненості порівняно з його видовими розгалуженнями», О. П. Бабушкін типологізує концепти відповідно до подібності їх зі структурами репрезентацій знань. Дослідник виділяє такі типи: мисленнєві картинки, схеми, гіпероніми, фрейми, сценарії, скрипти, інсайти та «калейдоскопічні концепти» [2, с. 95]. Вербальний аспект концептів породжує їхні диференціації, тому О. П. Бабушкін розрізняє такі типи концептів:

- тематичні: емоційні, навчальні, текстові;
- дискурсивні: педагогічні, релігійні, політичні.

Відсутність мовного знаку для вербалізації концепту не визначає присутність його чи відсутність в свідомості людини, так як існує багато невербальних концептів. Причина вербалізації або невербалізації концепту – виключно комунікативна (обмін інформацією), тому певна кількість концептів індивідуальної свідомості залишається невербалізованою.

М. В. Піменова пропонує трьохчленну класифікацію концептів, розподіляючи всі репрезентовані у мові концепти на три поняттєві класи: базові концепти, концепти-дескриптори та концепти-релятиви [27, с. 81]. Базові – космічні, соціальні та психічні (духовні) – формують основу мови й усієї картини світу. Клас космічних концептів охоплює субкласи концептів: а) метеорологічні (погода, сніг); б) біологічні (людина, рослина), побудовані на поняттєвих опозиціях «живе-неживе», «створене людиною-природою, «людина-нелюдина», харчові (ритуальна їжа, національна кухня), соматичні (тіло, голова), перцептивні (зір, нюх); в) ландшафтні (поле, океан, дорога); г) предметні (завод, посуд). Клас соціальних концептів утворюють: а) концепти країн (Україна, держава); б) соціального статусу (еліта, вчений); в) національності (німець, американець); г) влади та управління (демократія,

диктатура); г) інтерперсональних стосунків (вплив, соборність, війна); д) моральні, або етичні, концепти (честь, совість, зрада); е) концепти занять (ремесло, гра); є) релігійних понять (святий, ікона). Клас психічних (духовних) концептів формують концепти внутрішнього світу (душа, дух): а) характеру (терпеливість, гордість); б) емоцій (радість, злість); в) ментальності (думка, пам'ять, розум).

Науковець О. О. Селіванова пропонує поділяти концепти за параметром суб'єкта концептуалізації на *ідіоконцепти* (властиві свідомості окремого індивіда), *узуальні* (характерні для певної групи), *етноконцепти* (властиві всім представникам етнічної спільноти), *загальнолюдські* (відомі усьому людству та запрезентовані у різних мовах) [37, с. 316]. Зміст самого концепту у свою чергу складається з трьох компонентів: поняттєвого образного та ціннісного. Поняттєва складова концепту включає його мовну фіксацію, позначення, опис, структуру ознак, дефініцію, зіставні характеристики концепту відносно інших концептів. Образна складова складається із зорових, слухових, тактильних, смакових тощо характеристик предметів, подій, відображених у пам'яті. Образна складова формується когнітивними метафорами, що підтримують концепт у мовній свідомості. Оскільки концепт є одиницею культури, його центром завжди виступає цінність. Наявність ціннісної складової відрізняє культурний концепт від інших ментальних одиниць (як когнітивний концепт, фрейм, сценарій, скрипт, гештальт).

А. Вежбицька трактує «концепт» як ідеальний об'єкт, який існує у психіці людини. Вона вважає, що те саме слово може мати різні концепти у пізнанні різних людей. Тому дослідниця вводить термін «концепт-мінімум» і «концепт-максимум» [5, с. 45].

Концепт-мінімум – неповне володіння змістом слова носієм мови (зміст – відомий, але є периферійним у життєвій практиці). Концепт-максимум – повне володіння змістом слова (носій мови розуміє значення слова і вживає його у мовленні). Концепт-мінімум обов'язковий для всіх мовців; це необхідний для успішної комунікації в межах мовокультури набір ознак. Концепт-максимум –

якнайбільший набір ідей, спільний для представників мовної спільноти. Якщо людина не володіє концептом-мінімум, вона взагалі не знає концепту.

Концепти-дескриптори пояснюють базові концепти. Серед них розрізняють: дименціональні (категоризують різні виміри: розмір, об'єм, глибина тощо); квалітативні (виражають якість: тепло-холод, твердість-м'якість); квантитативні (виражають кількість: один, багато, достатньо). Концепти-релятиви реалізують типи відношень: концепти-оцінки (смачно-несмачно, корисно-некорисно); концепти-позиції (навпроти, близько-далеко); концепти-привативи (свій-чужий, брати-давати, включати-виключати).

Серед українських лінгвістів заслуговує на увагу типологія, запропонована В. Л. Іващенко, яка, беручи до уваги такий параметр, як «локалізація у конкретній сфері людської свідомості», вважає, що доцільно поділити концепти на: наукові, ненаукові, логічні, науково-логічні, філософські, історіософічні, моральні, художні, оноματοпоетичні, естетичні, міфологічні, наївно-побутові, політичні, суспільно-політичні, лінгвістичні тощо [22, с. 393]. Як і інші лінгвісти, дослідниця за основу своєї типології бере три функціональні концептосфери – наївно-побутову, художню і наукову, і відповідно до них виділяє три основні групи концептів.

Загалом, як стверджує В. Л. Іващенко, типологізація концептів може здійснюватися за різними параметрами, але основними є: походження, статусний вияв ментальності щодо форми й змісту відображення, параметри ментального простору, компонентний склад, характер об'єкта суб'єкта відображення, способи відображення дійсності та критерії цінності в культурі [22, с. 61].

Як бачимо, вчені постійно намагаються створити загальну типологію концептів, систематизувати їх. Однак у лінгвістиці немає єдиної класифікації концептів, на яку можна було б орієнтуватися. В подальшому дослідженні будемо дотримуватися такої класифікації О. П. Бабушкіна.

Крім того, слід зауважити, що для культурно-специфічних концептів завжди існує ризик неспівпадання між рівнями їх смислів у різних носіїв мови [2, с. 45].

1.3. Принципи концептуального аналізу

Сучасні лінгвістичні дослідження все частіше звертаються до вивчення процесів сприймання, зберігання, переробки та передачі інформації про навколишню дійсність за допомогою мовних засобів [31, с. 21]. Це призвело до формування нового напрямку мовознавства – когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід спрямований на вивчення процесів сприймання світу, виявлення універсальних когнітивних категорій та особливостей їх репрезентації у номінативному просторі мови. Однак, синтез функціонально-комунікативної і когнітивної наукових парадигм зумовив новий підхід до традиційних галузей мовознавства, однією з яких є перекладознавство. О. С. Кубрякова та О. О. Селіванова вважають, що принципи експансіонізму, антропо- і етноцентризму, психоменталізму і креативності, які властиві сучасній лінгвістичній методології, забезпечують розгляд перекладу як цілеспрямованої лінгвопсихоментальної перетворюючої діяльності особи, що співвідносить власний інтерпретативний процес тексту-оригіналу із програмуванням інтерпретації адресатом тексту-перекладу. Така діяльність перекладача як рекреативної системи, на думку О. О. Селіванової занурена у множинні діалогічні відносини, що породжуються співвіднесеністю всіх компонентів інтерпретативно-породжувального дискурсу, яким є переклад, з інтеріорізованим буттям і семіотичним універсумом [37, с. 41]. Тому дослідження за таким алгоритмом включає структурний, семантичний та концептуальний методи.

Паралельно з появою терміна «концепт», який став основним в термінологічному апараті когнітивної лінгвістики, з'явилась форма наукових досліджень під назвою «концептуальним аналіз». Метод концептуального

аналізу (МКА) є сьогодні основним і у терміносистемі різних гуманітарних наук: філософії, гендерології, культурології, міжкультурної комунікації, соціології та психології. Цей метод дає можливість вивчати концепт не лише як явище однієї з перерахованих вище наук, а як комплексного поняття, одиниці загальної концептуальної моделі світу, розуміння якого уможливорює адекватність перекладу.

Мета концептуального аналізу – «виявлення парадигми культурно значущих концептів й опис їх концептосфери» [13, с. 69]. Об'єктом дослідження є смисли, що передаються окремими словами, граматичними категоріями або текстами, при цьому залучення великого корпусу контекстів уживання слова в художній літературі дає змогу не лише описати розглянутий концепт, а й структурувати його, виокремлюючи набір найбільш характерні ознаки. Дослідниця В. А. Маслова описала методику проведення концептуального аналізу спираючись на структурні особливості концепту, яку ми застосуємо в нашому дослідженні. *Ядро* – це буквально значення лексеми, яке представляє зміст одиниці. *Периферія* – це конотації та асоціації [12, с. 98].

На думку В. А. Маслової, «кожен концепт як складний ментальний комплекс охоплює, крім смислового змісту, ще й оцінку, ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкта» [12, с. 55]. Таким чином, В. А. Маслова визначає такі етапи концептуального аналізу:

1. Визначення преференціальної ситуації, до якої концепт належить.
2. Вивчення лексикографічних визначень. Словникове визначення вважається ядром концепту.
3. Вивчення етимології лексичної одиниці.
4. Вивчення концепту в різних контекстах (у філософії, науці, поезії, прозі, живописі, музиці, скульптурі, метафорі, метонімії, прислів'ях, приказках тощо).
5. Вивчення асоціативних зв'язків лексичних одиниць, котрі позначають концепт [12, с. 37].

Наголосимо, що загалом концептуальний аналіз спрямований на визначення змісту концепту, побудову структурної моделі концепту та розкриття специфіки його вербалізації в мові. Концептуальну характеристику розкривають через значення лексичних одиниць, їх визначення й контексти використання. Тому, специфіка концептуального аналізу полягає у виборі позамовної реалії як початкового пункту дослідження, що включає всі присутні мовні засоби репрезентації даної реалії. Таким чином, концептуальний аналіз виходить за межі одного слова. Дослідник Д. Герартс пропонує розглядати мову як інструмент організації та передачі інформації, що взаємодіє на рівні ментальних та мовних чинників щодо номінації об'єктів, явищ, подій, що відкриває шлях до широкого лінгво-концептуального аналізу.

В. В. Іващенко трактує концептуальний аналіз як «метод лінгвістичного дослідження, що передбачає моделювання концептуальних структур із застосуванням метамови лінгвістики» [46, с. 115].

Дослідники Р. М. Фрумкіна та І. Б. Штерн стверджують, що на сьогодні в сучасному мовознавстві відомі чотири типи концептуального аналізу [48, с. 255].

1. Перший тип пов'язаний із лінгвістичною філософією та антропоцентричною етнолінгвістикою, вивчає відображення понять у мові. Цей тип концептуального аналізу знаходить відображення у двох абсолютно різних галузях. Перша (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Радзієвська) досліджує важливі філософські поняття, такі як знання, істина, доляд, добро, зло в різних контекстах (літератури різних жанрів, різних культур, повсякденного використання, свідомість простих людей тощо). Внутрішній досвід дослідника, життєвий досвід інформантів сприяє полегшенню інтерпретації концепту [1, с. 53].

Друга галузь першого типу концептуального аналізу представлена етноцентричним підходом до значення слова (А. Вежбицька). У цьому випадку значення розглядають як ментальний об'єкт, аналізують із двох точок зору – антропоцентричної (коли зображує універсальні характеристики людської

природи) й етноцентричної (обумовлено особливостями певного етносу). Уважається, що світ не може бути адекватно описаний мовними засобами, оскільки вони накладають певний вид світу (образу світу) на носіїв мови. Кожна мова фіксує свою картину світу. При порівнянні образів світу різних народів, зовсім різні концептуальні структури приходять до відома: одні й ті ж концепції можуть існувати по-різному.

2. Другий тип концептуального аналізу (Т. В. Булигіна, Р. І. Розіна) фокусується на аналізі предикативної лексики, модальних часток, квантифікаторів у різних діагностичних контекстах.

3. Концептуальний аналіз третього типу застосовують для всіх видів лексичних одиниць, процедура полягає в поясненні концепту за допомогою формально семантичної мови (І. О. Мельчук, А. Вежбицька), «анкетування» слів або словосполучень, які вербалізують певний концепт (С. Є. Нікітіна).

4. Четвертий тип концептуального аналізу (А. Н. Баранов, В. В. Сергеев) спрямований на соціальні, політичні та ідеологічні концепти, такі як свобода, справедливість, перемога. Визначає взаємозв'язок між діахронічними змінами в змісті цих концептів і розвиток соціальних ідей, військових доктрин.

Враховуючи теоретичне підґрунтя вище описаних типів концептуального аналізу, результатом МКА вважатимемо реконструкцію структури концепту, його внутрішніх та зовнішніх зв'язків у мовній картині світу певногокультурного соціуму, а також співвіднесення її зі структурою відповідного концепту іншого соціуму. Під час аналізу буде здійснено не лише окреслення певного концепту, але й його структурування, виокремлення найбільш характерних ознак. За основу запропонованого методу було взято прийоми та методики (М. П. Клименко, В. Ф. Старко), а також доповнену та перероблену методику вивчення концептів З. Д. Попової та І. А. Стерніна в інтерпретації Л. В. Адоніної. Отже, для МКА пропонуємо використовувати поєднання таких методик:

1. Побудова номінативного поля концепту, тобто встановлення та опис сукупності значень мовних засобів, що номінують концепт та його окремі

ознаки. В номінативне поле концепту входять його прями номінації (ключове слово та його синоніми), номінації різновидів денотата концепту, асоціативне поле ключового слова-репрезента концепту (виражають ознаки, які віднесемо до ядра концепту), а також стійкі порівняння, фразеологічні одиниці та паремії (периферія змісту концепту). Побудова номінативного поля концепту здійснюється на основі використання лексикографічних джерел (тезаурусних, синонімічних, тлумачних, фразеологічних словників) та різножанрових текстів, створених однією лінгвокультурною спільнотою.

А. Вежбицька, яка заклала основи концептуального аналізу, вважала зазначену методику найнадійнішим прийомом МКА. Його результатом слугує вербальне формулювання відповідного концепту [5, с. 36]. Основним недоліком традиційних процедур опису семантики вважається ігнорування знань про світ, його мовну та концептуальну картини у свідомості носіїв мови [5, с. 34].

2. Виявлення когнітивних ознак, що формують концепт. Під когнітивною ознакою ми, услід за З. Д. Поповою, розуміємо «окрему ознаку об'єкта, відображену в структурі досліджуваного концепту» (Л. В. Адоніна) [32, с. 273]. Когнітивні ознаки, що формують зміст концепту, відповідають семам і виявляються в результаті семантичного аналізу номінативного поля концепту, а також на основі когнітивної інтерпретації асоціатів, як мовних репрезентацій цих ознак, і віддзеркалюють усі стереотипізовані знання, уявлення, вірування, образи, тощо, асоційовані з феноменом, репрезентованим концептом у певній лінгвокультурі. Важливим при вивченні текстових джерел є також дистрибутивно-статистичний аналіз мовних вербалізаторів досліджуваного концепту. Чим частіше слова чи вирази, що виражають певну концептуальну ознаку, вживаються разом для вербалізації певного концепту, тим ближче знаходяться ці ознаки до ядра концепту. Відповідно, із зменшенням частотності вживання інші концептуальні ознаки відносять до периферії.

3. Побудова структури концепту передбачає виділення образного, інформаційно-поняттєвого та інтерпретаційного полів. Образний компонент у структурі концепту виступає «базовим прошарком», що включає дві

складові – перцептивний та когнітивний образи, які відображають образні характеристики предмета, що концептуалізується.

Інформаційно-поняттєвий компонент, за В. І. Карасиком включає найбільш суттєві ознаки предмета чи явища – це «мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту стосовно того чи іншого ряду концептів» [19, с. 277]. І, нарешті, інтерпретаційне поле концепту слугує його периферією і містить оцінки і трактування змісту ядра концепту національною, груповою та індивідуальною свідомістю.

4. Представлення концепту у схематичному вигляді, включаючи центральну ядерну зону та периферію, що гіпотетично репрезентує відповідний концепт. Така репрезентація, власне, і є одним із першочергових завдань концептуального аналізу. Усі дослідники концептів сходяться на думці, що концепт не є однорідним за своєю структурою. Деякі науковці пропонують метафорично зобразити його у вигляді хмари (З. Д. Попова та І. А. Стернін), у вигляді снігової кулі (М. М. Болдирев, Г. В. Токарев) або навіть плоду (І. А. Стернін). Усі ці метафори обумовлені наявністю у структурі концепту базового прошарку (кісточки плоду, за І. А. Стерніним та інших додаткових периферійних ознак, які ніби нашаровуються на ядро).

До ядра концепту відносимо не лише ознаки, відображені у семантиці ключових слів, але й ознаки, отримані в результаті асоціативного експерименту, оскільки останні якраз і формують чуттєвий образ концепту. Крім ядра, у структурі концепту прийнято виділяти периферійну зону – «об'ємну інтерпретаційну частину – сукупність слабо структурованих предикацій, що відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак і їх сполучень у вигляді тверджень, установок свідомості, що впливають в даній культурі зі змісту концепту» [42, с. 61].

Іншими словами, до периферії відносять ознаки концепту, виражені прислів'ями, приказками, афоризмами, крилатими висловами, що побутують у мовно-культурному соціумі.

5. Порівняльний аналіз об'єктивації концепту в мовній картині світу проводиться на матеріалі двох або кількох мов. Тлумачення одного і того ж концепту варіює у носіїв однієї мови і яскраво спостерігається при співставленні його мовних об'єктивацій носіями різних мов. Порівняння інтерпретаційних полів концептів, що складають мовні картини світу різних мовно-культурних груп, дає можливість виявлення національних особливостей оцінки і трактування досліджуваних концептів носіями різних мов.

Важливо додати, що здійснюючи переклад, перекладач свідомо або неусвідомлено включає в нього власне розуміння оригіналу і встановлює баланс зіставлення двох мов, культур, онтологій. Він стає не тільки інтерпретатором, але й аналітичним критиком художнього тексту. При здійсненні перекладу доречним вважаємо застосування й МКА для текстів, тому що спільність глибинних структур текстів оригіналу та перекладу слугує надійною базою перекладацького процесу.

1.4. Структура концепту часу

У свідомості сучасної людини образ концепту часу схематично асоціюється передусім з тривіальним годинником. Безперечно, годинник не може слугувати всеохоплюючим, комплексним образом концепту часу як носія культурної інформації, а лише актуалізує певну частину індивідуального досвіду і колективного знання.

Темпоральність, або текстовий час – одна з характерних і обов'язкових категорій художнього тексту. О. В. Бондарко визначає темпоральність як семантичну категорію, яка відображає сприйняття і осмислення людиною часу, вказаного у тексті, відносно моменту мовлення мови або певної точки відліку [34, с. 65]. І. Р. Гальперін та М. М. Бахтін тісно пов'язують текстовий час з простором. Зокрема, М. М. Бахтін зробив важливий внесок у вивчення художнього часу, ввівши поняття хронотопу [1, с. 87]. У лінгвістиці тексту хронотоп вважається категорією художнього тексту, яка сприймається читачем

як час і простір художньої дійсності, модельного текстового світу [1, с. 36]. З. Я. Тураєва називає авторський та читацький час об'єктивними, реальними, оскільки за ними стоїть світ реальний, тоді як сюжетний час є вигаданим [46, с. 67]. Авторський час характеризується тим, що автор (письменник) може керувати часом у своєму творі і починати розповіді з будь-якого моменту – початку, середини чи кінця. Категорії хронотопу і темпоральності взаємопов'язані і пересікаються.

У дослідження темпоральність називають підкатегорією більш загальної категорії хронотопу. Час і простір у хронотопі нерозривно зв'язані і реалізуються за допомогою один одного. Так, час ущільнюється, стає художньо зримим, а простір втягується у рух часу, сюжету, історії [18, с. 43]. Категорія темпоральності може бути виражена граматичними, лексичними та образними засобами. Ці засоби, перш за все лексичні та образні, реалізують концепт часу у творчості письменника. Концепт часу є одним з найбільш складних і суперечливих у понятійній системі людини.

Структура концепту часу визначається складною композицією, враховуючи власне розуміння концепту як ментального утворення, у якому виділяється «ціннісний, образно-перцептивний та поняттєвий компоненти». Поняттєва складова якого, зазнаючи впливу перцептивно-образних асоціацій, зливається з ціннісним нашаруванням, що робить його вагомим надбанням національної культури. Суттєву роль посідає порівняння універсальних концептів, які є засобами вираження форм організації матерії, а саме простору та руху.

Ключовою лексемою концепту часу у англійській мові є лексема *time*, у якій закодовано «структуру часу на концептуальному рівні» [52, с. 733].

Дослідження аналізу «темпоральної когніції» лексеми *time* опрацьована В. Еванс [52, с. 34]. Її аналіз дає змогу отримати уявлення про когнітивну репрезентацію «темпорального досвіду» носіїв англійської мови, що є основою для моделювання темпоральної моделі, яка функціонує у свідомості представників англійської культури. Приймаючи за основу твердження про те,

що лексеми утворюють «формо-значеннєву парадигму», вчений стверджує, що темпоральні лексичні концепти «служують індикаторами як складності, так і різноманітності способів концептуалізації часу» [52, с. 737]. Запропонований вченим підхід у виділенні складових «темпоральної когніції» передбачає «трикомпонентний аналіз» у комбінованій формі, а саме: 1) аналіз перцептивно-образного компонента, 2) розгляд ціннісної (валоративної) складової, 3) визначення поняттєвої складової (параметричних властивостей в інтерпретації А. М. Приходька). При цьому поняттєвий компонент традиційно визнають константою, а образ і цінність – змінними концепту [34, с. 64].

Сукупність знань, образів, асоціацій, які є певним видом «реакції» свідомості людини на той чи інший концепт, відносять до перцептивно-образної складової. Як стверджує А. М. Приходько, термін «перцептивно-образний» не є випадковим, бо передбачає кореляцію двох площин, відомих як перцепція(сприйняття) та ейдос (образ). Припускається, що між ними мають місце ще два етапи, необхідні для формування концепту – асоціація та уявлення, диференційні ознаки яких науковці ще до кінця не з'ясували. Вони утворюють своєрідний психо-когнітивний симбіоз. Отож формування концепту спирається, очевидно, на психокогнітивну схему «відчуття – асоціація – уявлення – образ» [34, с. 57].

Ю.С. Степанов зауважує, що з точки зору етимології індоєвропейських мов, концепт часу представлений двома значеннями:

а) позначення «відрізка», «від і до», «міри», первинної довжини перенесені на ідею часу загалом;

б) різноманітні позначення «точок» і «порцій» часу (не часу як тривалості) типу «година», «рік», «день» тощо можуть ставати родовими позначеннями концепту часу [41, с. 114]. Загалом, номінації часу мають різноманітне (іноді цілком відмінне) та не до кінця прослідковане походження. За даними Онлайн-етимологічного словника англійської мови [61, с. 11] *time* походить від індоєвропейського «di-», що означає «поділяти,

розділяти». Для порівняння наведемо приклади етимологічних ознак ядерних лексем концепту часу у інших мовах.

Слов'янські слова зі спільним загальнослов'янським коренем *casъ* згідно традиційного бачення їх етимології походять від кореня, що має значення «різати, рубати, ділити». Тому, лексема *casъ*, очевидно, первинно мала значення «нарізка» [61, с. 46], «час між двома зарубками» [61, с. 242]. Ймовірно, це пов'язано з «нарізками, зарубками», які використовувалися нашими предками для позначення часових інтервалів з метою хронологічної фіксації.

Очевидно, що час має трактування матеріального поняття, яке характеризується визначеною спрямованістю та тривалістю, адже дорога/шлях передбачають тривалість подорожі. Ймовірно, малася на увазі тривалість «подорожі довжиною в життя». З іншого боку, у південнослов'янських мовах слова з узагальненим значенням «время» походять від спільного «вертїти, крутити», що дає змогу припустити, що початковим значенням цієї лексеми було «коловорот, кругообіг» [47, с. 46]. Таким чином, лексеми відображають архаїчне уявлення про час як «круговерть» [47, с. 117], що є віддзеркаленням циклічної моделі часу.

Окрім того, і у германських, і у слов'янських мовах є ще один корінь з темпоральним значенням, що походить від грецького *khronos*: пор. англ. *chronicle, chronology, chronometer, chronobiology, chronoscope, anachronistic*; нім. *Chronik, Chronobiologie, Chronographie, Chronologie, Chronophon, Chronophysiologie, Anachronismus*; укр. *хроніки, хронологія, хронометрія, хронографія, хронобіологія, хронограма, анахронічний*. Ю. С. Степанов пов'язує семантику грецького кореня з дієсловом, що має значення «хапати/охоплювати», тобто охоплювати «коло подій» [40, с. 115]. Походження цього кореня пов'язане з грецькою міфологією.

Таким чином, етимологія слів на позначення часу у різних мовах має різну природу. Очевидним є те, що внутрішньо формна ознака в концептах як те, що лягло в основу найменування, ретроспективно закладена, якщо

розглядати її через ономасіологічно-словотвірну призму [62, с. 32]. Внутрішня форма лексеми *time*, що є ключовою лексемою концепту часу в англomовному дискурсі, передбачає акцентуацію функції розподілу, розмежування подій. На відміну від інших мов, де на перший план у номінації виступила концептуальна ознака «циклічності» чи «всеохоплення», в англійській мові час набув ознак градування, позначення відповідних поділок та відрізків, що відповідають певним значенням вимірюваної величини на шкалі, яка мала лінійну спрямованість.

При розгляді концепту часу як високо абстрактної сутності, що видається позбавленою наочно-чуттєвої основи, важливо взяти до уваги його міфологічні витoki, які багато в чому зумовлюються «міфічною природою людського мислення, що на перших порах ігнорувало мислення наукове» і базувалось на асоціативно-образних уявленнях [19, с. 84].

В структурі концепту часу виділяють «пасивні ознаки» до яких зазвичай відносять те, що загалом пов'язують з історією концепту, а точніше з «історією ідеї, пов'язаної з даним поняттям» [27, с. 128]. Пояснення ідеї часу знаходимо ще в античній міфології, зокрема у міфах, які пояснюють світобудову й дають загальні уявлення про світ. У давньогрецькій міфології час пов'язували з іменем титана Хроноса (Сатурна у давньоримській міфології), який пожирав своїх дітей. Бог, який пожирає своїх дітей, був невблаганним як і час, що пожирає те, що породив. Як зазначає О. О. Потебня, «мова розвинулась з міфів, утворених за допомогою слова. Міф подібний до науки в тому, що й він постав через прагнення до об'єктивного пізнання світу» [24, с. 85].

Персоніфіковане уявлення про час спостерігається і у англійській культурі. Час бачиться в образі старого лисуватого чоловіка з чубом (чи з бородою), який тримає косу і клепсидру, який називається *Father Time* [24, с. 33].

З точки зору лінгвокультурології цінність концепту визначають як найголовнішу складову концепту часу, адже вважається, що лінгвокультурний концепт відрізняється від інших ментальних утворень акцентуацією ціннісного

елементу. Окрім того, **ціннісний компонент** спирається на «духовні імпульси, які оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- і лінгвокультурного колективу» [24, с. 61]. Одним з показників наявності ціннісного компонента є використання **аксіологічних предикатів**. Аналіз словникових статей дає змогу чітко виділити закріплену у свідомості мовців аксіологічність часу: *a good, bad, perfect, great, wonderful, easy, inconvenient, wrong etc. time*. Наприклад:

They laughed and shook their heads, and seemed to be having a good time.

Some of the winning horses were crowd favourites, demonstrating that anybody can have a good time at the races.

В аналізі концепту часу В.Еванс звертається до лексичних концептів (значень), які його складають, та з-поміж інших виділяє концепт «тривалості» (Duration Sense) [52, с. 51], що в свою чергу поділяється на два підвиди:

1) «пролонгованості» (protracted duration): *Time passes slowly/drags/stands still when you're bored;*

2) «темпоральної компресії» (temporal compression): *Time flies/whizzes/speeds/zooms/rushes (by)/vanishes when you're having fun* [52, с. 51].

Отже, ціннісний компонент концепту часу відображається і у здатності людини сприймати час «викривлено» з точки зору тривалості.

Поняттєвий компонент співвідноситься з ядром концепту – словниковими значеннями тієї чи іншої лексеми. Найбільш адекватне уявлення, таким чином, про цю складову концепту можна отримати за допомогою аналізу словникових дефініцій, що дасть змогу виявити семний склад ключової лексеми. Для аналізу ми використовуємо лексикографічні джерела (тлумачні та перекладні словники) [52, с. 98].

Аналіз мовного матеріалу дає змогу виділити такі ядерні значення лексеми *time*:

1. *Універсальність*: Einstein changed the way we think about space and time.
2. *Тривалість*: Their marriage got better as time went by.

3. *Метричність*: Peter lived in Italy for a time.

4. *Подієвість*: The freezing weather did not return until February but this time we were prepared. Every time I meet her I always forgot her name.

5. *Вітальність*: Mankind has used the horse since ancient times. At my time of life, you can't take too many shocks like that.

6. *Актантність*:

– Час-об'єкт: *there's no time to lose; being prepared for meetings will save time; I don't want to waste time arguing.*

– Час-суб'єкт: *time is a great healer/heals all wounds; time makes money.*

Таким чином, лексико-семантична парадигма концепту часу, окрім абстрактної природи, має певні відмінні ознаки, які показують, що за допомогою часу ми співвідносимо не об'єкти і процеси матеріального світу, а якісну та кількісну визначеність буття матеріальних об'єктів і процесів, окрім того, ми доходимо висновку про функціонування часу не лише у ролі темпорального конкретизатора інших процесів та явищ, а й про самостійний суб'єктно-об'єктний статус цього концепту.

Отже, аналізуючи структуру концепту часу в нашому дослідженні враховуватимемо лексико-семантичну парадигму концепту часу, граматичний аспект та метафоричні засоби вираження.

1.5. Концептуальна метафора часу та принципи її актуалізації в англійських прислів'ях

Концепт часу – це багатоаспектне явище, з властивою йому структурою, а саме: ядро та периферія. Ядро – це актуальне значення номену, периферія – це суб'єктивний досвід, що включає перцептивно-образний, асоціативний та оцінно-ціннісний рівень [13, с. 58].

У сучасній лінгвістиці дослідження концепту часу користується широкою популярністю серед науковців, таких як О. В. Ємець, О. М. Кібалко, О. С. Левицька, Н. С. Гошилик, Н. С. Швець.

Згідно з теорією Дж. Лакоффа і М. Джонсона, концептуальна метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення знака іншої, притаманна повсякденному мовленню та мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом Дж. Лакофф і М. Джонсон розділяють концептуальні метафори на наступні три категорії:

1. Orientational Metaphor (орієнтаційна метафора).
2. Ontological metaphor (онтологічна метафора).
3. Structural metaphor (структурна метафора) [9, с. 213].

Л. В. Губа визначає особливості художнього концепту наступним чином: індивідуалістичні, особистісні, розмиті й складні психологічно; це комплекс уявлень, почуттів, емоцій, вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності. Чим більший культурний і емоційний досвід письменника, тим глибші й просторіші його концепти [8, с. 617]. Інтерес до дослідження концепту часу підтверджується організацією міжнародної конференції у Гельсінкі (Фінляндія) «Time and Language» (2016 рік) [8, с. 29].

Час є базовим доменом, тобто сутністю найзагальнішого порядку, яка не потребує інших концептів для свого пояснення. Концепт часу є тлом для виокремлення низки темпоральних концептів – ПРОМІЖОК ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО тощо. Час співвідносний не тільки зі

свідомим (концептуальним) рівнем когніції, але й з підсвідомим (передконцептуальним). До останнього належать схемні образи – когнітивні сутності, співвідносні з повторюваним шаблоном сенсомоторного досвіду взаємодії людини із середовищем свого побутування як: ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, МЕЖА – КОНТЕЙНЕР – ВМІСТ, ОБ’ЄКТ, ШЛЯХ, ЦИКЛ (М. Джонсон, Дж. Лакофф, С. І. Потапенко). Відтак, значення темпоральних лексем англійської мови відкриває доступ не тільки до ментальних сутностей, що узагальнюють досвід часової взаємодії людини зі світом (темпоральних концептів), але й до когнітивних одиниць передконцептуальної природи (схемних образів), змістом яких є сенсомоторний (тілесний) досвід сприйняття подій, що відбуваються у часі.

Концепт часу яскраво зображується у фольклорі, прислів’ях, фразеології, афоризмах. В англо-американських прислів’ях час часто характеризується як жива істота: *Time is a great healer; Time will tell*. В основі цих виразів лежить концептуальна метафора TIME IS A HUMAN BEING (ЧАС – ЦЕ ЛЮДИНА). Інший схемний образ концептуальної метафори часу актуалізується у прислів’ях як МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ: *Last time is never found again; Time is money*; так і в відомому афоризмі: *Punctuality is the thief of time* (О. Wilde) [16, с. 340]. Варіантів вербалізації КМ ЧАС існує багато, тому особливості в перекладі співвідносяться зі схемними образами, що дозволяє виділити наступні групи прислів’їв:

1. ЧАС – ЖИВА ІСТОТА (ТВАРИНА/ПТАХ) – репрезентовано лексемою *time*. В прислів’ях даного схемного образу КМ ЧАС є жива істота, тварина/птах, яка перебуває в безперервному русі: *Time Fleeth Away Without Delay* Час біжить/Час минає, а не вертає; *Time and Tide Wait for No Man*. – (букв. Час і приплив не чекають) – Час не чекає; *Time Rolls His Ceaseless Course* – Час невпинно біжить вперед. Таким чином КМ ЧАС актуалізується дієсловами руху: *flee away* - тікати, *not wait*-не чекати, *to roll*-котитися.

If you want time, you must make it – Якщо вам не вистачає часу – знайдіть його; What May Be Done at Any Time Will Be Done at No Time – На все свій час/ Посієш вчасно – вродить рясно.

Часто лексична одиниця *time* виступає підметом в реченні, водночас виступаючи ядром концепту. Переклад англійських даних прислів'їв здійснений за допомогою прийому калькування із збереженням метафоричного ядра: *Times change and we change with them – Часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними.* Концепт *TIME* в прислів'ях може містити в своїй структурі номени *ПРАВДА*, *АДВОКАТ*, *ЛІКАР*: *Time is what we want most, but what we use worst – Не тим час дорогий, що довгий, а тим, що короткий; Time is an unpaid advocate – Все минеться, одна правда зостанеться; Third time is charm – Пощастить з третього разу / Бог любить трійцю.*

Заслужують на увагу ті виражальні засоби, за допомогою яких можливо досягнути стійкості або запам'ятовуваності прислів'їв і приказок. Один з таких засобів – це точна рима: *A stitch in time saves nine – На все свій час.* Переклад прислів'я реалізовано за допомогою описового способу перекладу з заміною елементу *STITCH* лексемою *КРОК* та вилученням метафори в перекладі: *Один крок, зроблений вчасно, економить купу зусиль.*

An inch of gold will not buy an inch of time (var. *An Ounce of Gold Will Not Buy an Inch of Time*). Концепт часу репрезентований повторенням лексеми *INCH* з метафоричним іменником *GOLD* та ядром концепту – лексемою *TIME*, тобто *TIME IS GOLD*. Дослівний переклад прислів'я такий: за дюйм золота – не купити дюйм часу. Щоб максимально точно передати змістове наповнення концепту автор зберіг в мові перекладу лексему *TO BUY* «купити» та узагальнив значення концепту часу, вилучив елемент метафоричної одиниці *INCH*, змінивши структуру речення: *Бережи час, час за гроші не купиш.*

2. *ЧАС – ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ* (*today, tomorrow, once, hour, present, past*). Узагальнене та абстрактне уявлення людини про час в прислів'ях актуалізоване за допомогою лексичних одиниць: *today, tomorrow, once, hour, present, past* та репрезентує три часові аспекти – *ТЕПЕРІШНЄ*,

МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ: *There Is No Time Like the Present – Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні; We are here today and gone tomorrow –* (букв.Сьогодні ми тут, а завтра – там) / *Настане час – не стане й нас; Minutes make hours – Конійка гривню береже; One today is worth two tomorrows –* Одне «сьогодні» краще двох «завтра» (вар. Краще нині горобець, ніж завтра голубець); *Happy the man and happy he alone who calls today his own –* (букв. Щасливий той, хто щасливий сьогодні).

Ідея концепту TIME IS PRESENT репрезентована в прислів'ї: *Never put off till tomorrow what you can do today – Ніколи не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні.* Прийом калькування відтворює в перекладі ідею незворотності часу, обов'язкового виконання поставлених задач сьогодні.

Кількісна репрезентація вказаної моделі є чисельною: *Who wants that will thrive, must rise at five – Хто хоче процвітати, раніше повинен вставати. Fall down seven times, get up eight – Не здавайся.*

TIME IS MORNING HOURS в прислів'ї *An hour in the morning is worth two in the evening – Ранок вечора мудріший.* Дослівний переклад – *Година вранці варта двох ввечері*, позаяк в еквівалентному перекладі генералізацією є одиниця *an hour in the morning – ранок* та *two in the evening* трансформовано лексевою *вечір*.

В прислів'ї *Better Three Hours Too Soon Than a Minute Too Late* концепт часу представлений словосполученням THREE HOURS, який в перекладі набуває значення *п'ять хвилин: Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.* Антонімічна пара *too soon-too late* в концептуальному перекладі не змінила значення *раніше-пізніше*, повторювана лексична одиниця TOO вилучена з перекладу. В російській мові подібне прислів'я в концептуальному перекладі зберігає ядро THREE HOURS, тому переклад вважатимемо більш точним: *Лучше три часа прождать, чем на одну минуту опоздать.*

3. ЧАС – ПРОМІЖОК (назви днів тижня, місяці, пори року, назви свят)

Незважаючи на універсальність концепту ЧАС, вербалізація в представлений концепт ЧАСУ в прислів'ях назвами днів тижня, місяців, пір

року свят не співпадає в перекладі, але передає зміст, стилістичну структуру та комунікативний ефект та показує знання про календарну систему. До даної тематичної моделі належать прислів'я: *Rain before seven, fine before eleven*. – *Сім п'ятниць на тиждень*; *When three Thursdays come together* – *Після дощуку в четвер*; *When two Sundays come together* – *Коли рак на горі свисне*; *Everything is good in its season* – *На все свій час*; *Shear your sheep in May, and shear them all away* (букв. Підстрижеш овець у травні – підстрижеш їх дарма); *March come in like a lion, and goes out like a lamb* – *Буває март – за всі місяці варт*.

Переклад прислів'я *Rain before seven, fine before eleven* на українську мову такий: *Добре, якщо дощ іде до сьомої години, але також добре – до одинадцятої*. Концепт часу вербалізований в англійській мові за допомогою лексеми RAIN та числівників SEVEN та ELEVEN, які є основними складовими ритму рядка. Числівники сім та одинадцять використані на позначення годин та не перекладені дослівно, отже при перекладі відбулась і лексична заміна іменника RAIN, і компресія прислів'я з дотриманням принципів та реалій важливих для мови перекладу: *Сім п'ятниць на тиждень*.

Концепт ЧАСУ в прислів'ях може містити у своєму складі назви християнських свят CHRISTMAS, SAINT PAUL'S DAY, CANDLEMAS-DAY: *Christmas comes but once a year* – *Двічі на рік літа не буває* (букв. Різдво (25 грудня) приходиться раз на рік. TIME IS CHRISTMAS – концепт ЧАСУ в перекладі генералізований іменником CHRISTMAS в лексико-граматичній трансформації та набуває значення ЛІТО, яке не приходиться двічі на рік. Подібна антонімічна заміна здійснена в перекладі прислівника «once», який перекладений «двічі» .

If Saint Paul's day be fair and clear, it will betide a happy year (букв. Якщо день святого Павла (25 січня) є гарним та ясним, то рік буде щасливий); або:

If Candlemas-day be fair and bright, winter will have another flight: if the Candlemas-day it be shower and rain, winter is gone, and will not come again (букв. Якщо на Стрітєння (2 лютого) яскраво і ясно, зима ще з'явиться, якщо на Стрітєння злива і дощ, зима піде і більше не повернеться).

4. ЧАС – ЖИТТЯ.

КМ TIME IS LIFE сформульована взаємопов'язаними, водночас синонімічними компонентами, адже марнуючи час людство втрачає хвилини дорогоцінного життя. З метою вказати на «лімітованість» часу та його раціональне використання КМ ЧАС актуалізована лексичними одиницями: to postpone, to loose, to speed, to waste, to gain: *He that has time has life – Хто має час – має життя; Gain time, gain life – Той, хто виграв час – виграв життя; Lost Time Is Never Found Again – Було, та загуло; Happy the Man and Happy He Alone Who Calls Today His Own – Щасливий той, хто щасливий сьогодні; Life begins at forty – Життя починається в сорок; We mustn't waste time, for that's the stuff life's made off – Бережіть час – це тканина з якої виткане життя; The Time You Enjoy Wasting Is Not Wasted Time – Час, проведений з задоволенням, не вважається втраченим; With time and patience the leaf of the mulberry becomes satin. – Терпіння і труд все перетруть.*

Раціональне використання часу в прислів'ях є вчасним виконанням поставлених задач та «не відкладання на потім». Явище прокрастинації знаходимо в перекладах за допомогою використання наказового способу: «не відкладай», ступенів порівняння прикметників: «краще..., ніж» та описового способу перекладу: *While we are postponing, life speeds by – Доки ми відкладаємо життя, воно минає; A Wise Person Does at Once, What a Fool Does at Last – Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні; Take Time by the Forelock – (букв. Злови час за чуб) – Лови зручний момент; One can not put back the clock – Минулого не повернеш; Times change and we change with them – Часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними.*

Українською називав прокрастинацію англійський новеліст Джон Лейлі (1579): «Nothing so perilous as procrastination» – Немає нічого небезпечнішого за зволікання» (J. Lyly, «Eupheus», 1579) [50, p. 74]. Ще одним шекспірівським афоризмом, в якому актуалізоване явище прокрастинації є: *Gild refined gold (Shakespeare) – Марнувати час.* Зазначимо, що сам термін «прокрастинація» вперше використав у своїй проповіді преподобний Ентоні

Уокер (1682), назвавши її украй гріховною, особливо якщо вона стосується зволікання покаяння [50, р. 31].

5. ЧАС – ЛІКАР.

КМ ЧАС виражена в англійському фольклорі як ЛІКАР, ЛІКИ, ПАНАЦЕЯ та вербалізована лексичними одиницями: *to cure, healer, physician, treatment: Time cures all things – Час все лікує; Time is a great healer – Час найкращий лікар; Nature, time, and patience are three great physicians – Природа, час та терпіння – найкращі лікарі.* В перекладі зберігається концептуальна модель лише з незначними стилістичними трансформаціями.

Оскільки фольклор лежить в основі мовної картини нації ми проілюстрували схематичні образи репрезентації КМ ЧАС в англійських прислів'ях та виділили наступні групи:

ЧАС – ЖИВА ІСТОТА (ТВАРИНА / ПТАХ); ЧАС – ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ (*today, tomorrow, once, hour, present, past*); ЧАС – ПРОМІЖОК; ЧАС – ЖИТТЯ; ЧАС – ЛІКАР.

Отже, КМ ЧАС – одна із найважливіших в культурі ХХ століття. Концепт часу може бути вербалізований не лише за допомогою використання ключового слова *time* та його синонімів, але також за допомогою інших лексичних одиниць та образних засобів, які мають безпосереднє відношення до концепту часу. Важливе місце у дослідженні концепту займає концептологія, об'єктів вивчення якої є концептуальна метафора.

Висновки до Розділу 1

Концепт – це абстрактна одиниця, якою людина користується в процесі мислення. Ці одиниці відображають результат знань та отриманий досвід людини. Людство мислить концептами, аналізуючи, порівнюючи, об'єднуючи різні концепти в процесі розумової діяльності, так виникають нові концепти, що є продуктом мислення. Існують три основні підходи до розуміння поняття «концепт»: лінгвістичний; когнітивний; культурологічний. Термін «концепт»

відрізняється від «поняття» тим, що останнє вживається в логіці та філософії, а «концепт» – у мовознавстві, культурології, лінгводидактиці, лінгвістиці.

Згідно з теорією Дж. Лакоффа і М. Джонсона, концептуальна метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення знака іншої, притаманна повсякденному мовленню та мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом. Дж. Лакофф і М. Джонсон розділяють концептуальні метафори на наступні три категорії:

4. Orientational Metaphor (орієнтаційна метафора).
5. Ontological metaphor (онтологічна метафора).
6. Structural metaphor (структурна метафора).

У сучасній лінгвістиці дослідження концепту часу користується широкою популярністю серед науковців, таких як, О. В. Ємець, О. М. Кібалко, О. С. Левицька, Н. С. Гошилик, Н. С. Швець. Концепт часу – це багатоаспектний феномен, що має складну концептуальну структуру. Текстова категорія темпоральності, або текстовий час – одна з обов'язкових категорій художнього тексту. Паралельно з появою терміна «концепт», який став основним в термінологічному апараті когнітивної лінгвістики, з'явилась форма наукових досліджень – «концептуальний аналіз».

Метод концептуального аналізу (МКА) є сьогодні основним і у терміносистемі різних гуманітарних наук: філософії, гендерології, культурології, міжкультурної комунікації, соціології та психології. Цей метод дає можливість вивчати концепт не лише як явище однієї з перерахованих вище наук, а як комплексного поняття, одиниці загальної концептуальної моделі світу, розуміння якого уможливорює адекватність перекладу.

Мета концептуального аналізу – «виявлення парадигми культурно значущих концептів й опис їх концептосфери». Об'єктом дослідження є смисли, що передаються окремими словами, граматичними категоріями або текстами, при цьому залучення великого корпусу контекстів уживання слова в

художній літературі дає змогу не лише описати розглянутий концепт, а й структурувати його, виокремлюючи набір найбільш характерні ознаки.

Оскільки фольклор лежить в основі мовної картини нації ми зібрали, систематизували та проілюстрували схематичні образи репрезентації КМ ЧАС в англійських прислів'ях та виділили наступні групи:

ЧАС – ЖИВА ІСТОТА (ТВАРИНА / ПТАХ); ЧАС – ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ (today, tomorrow, once, hour, present, past); ЧАС – ПРОМІЖОК (назви днів тижня, місяці, пори року, назви свят); ЧАС – ЖИТТЯ; ЧАС – ЛІКАР.

Наше дослідження передбачає такі етапи: 1) визначення референційної ситуації, до якої належить концепт; 2) вивчення лексикографічних визначень; 4) аналіз концепту в різних контекстах; 5) вивчення асоціацій лексичної одиниці, що позначає концепт.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАС В РОМАНІ ТЕЇ ОБРЕХТ «ДРУЖИНА ТИГРА»

2.1. Лексичне вираження концептуальної метафори часу в романі

Роман «Дружина тигра» Теї Обрехт – це автобіографічна розповідь молодої сербки Наталії – лікаря, яка розповідає про минуле свого діда, описуючи руйнівні часи війни в Сербії. Головна героїня роману Наталія Стефанович через призму однієї місіонерської поїздки на територію Сербії, дізнається про смерть свого діда, починає пригадувати власне дитинство на тлі перманентних військових конфліктів дев'яностих років, влітаючи сюди дитинство і юність старшого покоління, яке дорослішало в роки Другої світової. Саме такий часовий масштаб дає право визначати цей роман як сагу, адже Тея Обрехт намагається охопити всі головні віхи історії тогочасної Югославії ХХ ст. історією однієї родини. Оповідь про дитячі роки діда Наталії розвивається водночас з двома цілковито міфологічними історіями – про дружину тигра і про безсмертну людину. Вони сплітають усі частини роману в одне органічне ціле, змушують читача захоплено переконуватися: жодне ім'я героя – тут не випадкове.

Напочатку роману письменниця встановлює метод, який розкриває композицію твору: важливі фігури вводяться та пояснюються поступово. По-перше, назва роману – «Дружина тигра», яку вперше просто описують як безіменну жінку, яка «так любила тигрів, що майже сама стала ними» [66, с. 4], згодом читач розуміє, що Дружина Тигра – неписьменна глухоніма, яка не може назвати своє ім'я.

Наталя проводить читача сторінками роману, щоб отримувати та аналізувати інформацію, не створюючи занадто багато власних вторгнень.

На відміну від представників старших поколінь, Наталя є представником покоління, яке стало свідком воєнних потрясінь, тому реагує по-іншому:

The years I spent immersing myself in the mild lawlessness of the war, my grandfather spent believing it would soon end, pretending that nothing had change [68, p. 42]. Прагнучи зрозуміти свого діда, вона стикається з типовими труднощами, пов'язаними зі спробами зрозуміти вражаючого, дещо стриманого індивіда. Вона також зіштовхується з розривом поколінь, який ґрунтується факторами війни, її власними підлітковими ескапади та особистими розчаруваннями. У цьому контексті дідусь Наталії намагається встановити зв'язок з молодою жінкою, яка є дещо здивованою та матеріалістичною. Той факт, що його вигадливі історії можуть захопити її та змінити ці риси її особистості, говорить про силу цих історій.

Роман «Дружина тигра» побудований так, щоб розкриває різні елементи минулого, які поетапно описує Наталія. Представлені персонажі Дружина Тигра та Безсмертна людина, фігурують у серії ретроспективних епізодів, які функціонально багато пояснюють про минуле життя діда головної героїні роману. Подана структура ретроспективних спогадів показує, що минуле неможливо зрозуміти відразу, а тому воно функціонує як інформаційний супровід для читача: жителі міста Брежєвіні не можуть похитнути свої спогади про тигра, і, за словами Наталії, досі вірять в його існування.

Кілька персонажів дружини Тигра функціонують як казкарі: Безсмертний розповідає історію свого життя дідусеві Наталії, дідусь Наталії розповідає Наталії про своє минуле, а Марко Парович розповідає Наталії про події, що відбулися в Брежєвіні. Пов'язуючи історії в Брежєвіні з власним досвідом, вона також стає казкарем, переосмислюючи інформацію. Основним завданням головної героїні є відповідь на низку запитань, які цікавлять читача: Чи є глухоніма дівчина, відкинута соціумом і нездатна навіть промовити вголос своє ім'я, а отже безіменна, повноцінною людиною? За які провини Смерть покарала безсмертям Гаврана Гайле і яку роль він зіграв у тому, що тигр і його «дружина» зустрілися? Хто такий лікар і чи має право людина не знати про наближення власної смерті? Що є безсмертним, якщо не людина? Чому Наталя

не зустрілася з Гавраном Гайле, який так часто траплявся на життєвому шляху її діда? І яку роль зіграла «Книга джунглів» для героїв цієї історії?

Наступним важливим часовим витком роману є примірник «Книги джунглів» Кіплінга, який в дитинстві дідусь Наталії отримав від аптекаря з міста Галіна. Alegоричні зв'язки з Кіплінговим твором і подіями роману «Дружині тигра» очевидні: образ тигра в місті Галіна порівнюють із Шерханом з «Книги джунглів». В обох історіях зображений молодий хлопчик – дідусь Наталії для Обрехта, Мауглі для Кіплінга, який зустрічається зі світом, де проживають самотні люди. Могутні тварини «Книги джунглів» – це літературні двійники образів Мати Віри, Луки, Ведмедя Дариси та аптекаря.

Як засоби мовної вербалізації концепту в романі виступають іменники з темпоральною семантикою:

1. Назви загальних часових понять: *time, life, past: sharing the early morning hours with someone; at that moment; by the time; at the end of life from time out of mind; moments later, I could hear him splashing around; thing of the past; half a minute later; they reminded each other of difficult times; times grew harder moment of death; by the time I was thirteen, the ritual of the tigers had become an annoyance for years; for a few moments; for the first time, the impulse that made him flex his claws in sleep; and in the meantime, nothing but bears.* Подані зразки вербалізації концепту час передають події Балканської війни, що вказують на автобіографічність роману, також значна кількість прикладів актуалізують ремінісценції для зображення подій II Світової війни. Варто зазначити, що суттєвий вплив на відображення концепту час є смерть дідуса Теї Обрехт, що зумовило використання значної за чисельністю кількості семантичних одиниць *смерть*.

2. Назви конкретних вимірів часу: *hour, minute, year, day/days: the evening began with a blessing; twelve years ago, before the war; but I still trudged to school every morning with a packed lunch; most weekends; after a few weeks of saving up; I came home one day to find my grandfather; there would be no air raid that night; during the months; later that night; all day; from that morning; he had been born in*

a lean year; some hours before sunrise; the heat of the day, compounded by my early morning in the vineyard, had caught up to me; she spent her nights; four years after getting her medical degree; it was evening; it wasn't dawn yet; countless years; until that particular winter, my grandfather had looked forward to the yearly visit; but then came preparations for spring anatomy.

Дана група зібраних лексичних одиниць описує Наталю та дідуся, які є лікарями, актуалізація представлена зображенням навчання в медичному університеті, надання допомоги хворим, які страждають від наслідків війни.

3. Назви, що містять історичні алюзії представлені в романі дуже широко, адже війна є тлом, на фоні якої розгортаються події роману: *almost immediately after the war began, the administration closed the zoo; in my grandfather's life, the rituals that followed the war were rituals of renegotiation; even when the war was at its worst, was the final collapse, years after it had first begun, and it had finally reached us; for the first three days of bombing; during the war; in 1941; in late spring; by the second year of war; those first sixteen months of wartime held almost no reality; during Ottoman times; the reality of his death; even in weeks of shortage, which were coming now that the war was over.*

Історичні алюзії актуалізують наслідки війни та розпаду Югославії, зображають не лише руйнацію країни, але й моральну деструкцію повоєнного покоління.

4. Іменники-назви певного періоду життя людини: *childhood, youth: became a child again; square-shouldered walk along my childhood paths; she was a girl of about sixteen; he was thirty-nine years old; in his youth.*

Вибрані лексичні одиниці, які позначають періоди життя актуалізують ремінісценції романі. Головна героїня пригадує рідне містечко до війни, проведений з дідусем час.

5. Назви свят, життєві події: *after the Christmas feasts; the day before Christmas Eve; there was a wedding; a week before midsemester exams; it was a daunting but critical endeavor; some days before the Christmas celebration in*

January; it was Christmas Eve; sometimes several decades; during his time at the University.

Найменша кількісна група лексичних одиниць виражена назвами свят та життєвими подіями актуалізує в романі пам'ять Наталі.

Актуалізація КМ ЧАС в романі виражена словосполученнями, що містять темпоральний прикметник: *because I am so little; countless years; it took me a long time to accept that it was gone; which was different now; lifelong; old age; it was getting dark now; which seemed infinitely far now; in the gray hours before dawn; difficult times.*

Чисельну за кількістю групу словосполучень, що репрезентують КМ ЧАС є прислівники або словосполучення до складу яких входять прислівники: *suddenly; every so often; long ago; no longer; quickly; later on; once; twice; sometimes; meanwhile; slightly younger; once a year.*

До темпоральних вербальних елементів актуалізованих в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» належать числівники: *three-o'clock lunch reservation; almost sixty years; twelve years; at seven-thirty; four years; that first night, from eight in the morning until four in the afternoon; before its forty days begin; twenty minutes; at three-fifteen; I was twenty-two; two months ago; twenty seconds; that was 1901.*

У романі КМ ЧАС репрезентують індивідуально-авторські поєднання темпоральних елементів до складу яких входить водночас іменник, прислівник, прикметник: *that first night, before its forty days begin; for the first three days; four-o'clock showing; before the war, every week since I was four; every night afterward; every so often; after the first few times; any day now; every few minutes; for almost sixty years; for all its honored past; in the nine years of his life at the time; twenty seconds of solid running past the houses of people he knew; before disappearing; many years later; for almost sixty years.*

Отже, темпоральну вербалізацію в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» актуалізує зображення подій війни, смерть дідуся головної героїні. Письменниця заповнила сторінки роману описами химерних мешканців

містечка та дивною групою хворобливих, схожих на циган селян, не вказуючи подробиці національності та етнічного походження персонажів.

Лексичні засоби концептуальної метафори часу репрезентовані назвами загально-часових понять, конкретних вимірів часу, назвами місяців, днів тижня, історичними алюзіями, назвами періодів життя людини. Вербалізація представлена групами лексем, що актуалізують такі образи: війна, смерть, лікарська справа, пам'ять (спогади головної героїні).

2.2. Граматичний аспект зображення концептуальної метафори часу в романі

У морфологічному просторі дієслівна категорія часу є енергетично сильною, однак її енергетика ситуативно зумовлена. Категорія часу дієслова постає ситуативно зумовленою та предикативно навантаженою у внутрішньореченнєвій структурі» [3, с. 51]. На відміну від просторових відношень, часові відношення підлягають граматикалізації. Виграшними у цьому контексті є характерні риси сучасного функційно-категорійного підходу до опису дієслівної системи, які спираються на два методологічно значущі концепти – семантичний і функціональний, що нині поєднуються в межах підходу, визначеного як функційно-категорійний. К. С. Симонова зазначає, що останній «не заперечує традиційного, враховує його здобутки, однак його концептуальні положення ґрунтуються на комплексному поєднанні формально-граматичних (від форми до значення) і семантико-граматичних (від значення або функції до форми) особливостей аналізованих мовних явищ» [28, с. 11]. На прикладі граматичних категорій дієслова виразно простежуються в їхньому складі три угруповання, що репрезентують ознаки трьох рівнів граматики – морфологічного, словотвірного і синтаксичного. Саме це дало підстави класифікувати їх як міжрівневі, тобто такі, що виявляють ознаки двох або більше граматичних рівнів. Власне-морфологічними, тобто категоріями словозмінного типу, у новітніх дослідженнях визначено лише дві непохідні

категорії – часу і способу В романі «Дружина тигра» дві центральні сюжетні лінії розпочинаються у зоопарку, з якого під час Другої світової війни втікає дикий тигр, рятуючись від пострілів, в якому через багато років – напередодні військового конфлікту дев'яностих – один старий лікар розповідатиме своїй онуці Наталії історію Шерхана із «Книги джунглів» Р. Кіплінга.

Письменниця створила індивідуальну часову модель роману вербалізовану через свідомість Наталі, яка веде розповідь. Особливістю створення часу в романі є використання часової перспективи, де минуле представлене спогадами головної героїні про свою землю, яка колись називалась Югославія, а теперішнє – пошуками відповідей на запитання Наталії. Час в романі перетікає з одного спогаду в інший часовий виток і ґрунтується на синтезі астрономічного та історичного часів, що й формують цілісну картину роману.

Актуалізація КМ ЧАС відбувається за допомогою дієслова в формі теперішнього часу для зображення минулих подій (*historic present*), адже роман значною мірою автобіографічний – заснований на спогадах Теї Обрехт та родинних переказах, які вона переосмислила і вплела у сюжет власних уявлень про Югославію і тих держав, які було створено на її руїнах. Тема Америки, між іншим, узагалі не розкрита в романі, бо ж, на відміну від самої письменниці, її героїня – Наталія Стефанович – залишилася в Белграді й була свідком створення «нового світу». Такий сюжетний хід можна розглядати як певне «самовиправдання», компенсацію втраченого досвіду з метою відновити це в романі – сублімоване перегравання власного сценарію:

In my earliest memory, my grandfather is bald as a stone and he takes me to see the tigers [68, p.13].

Функція такого способу вираження ремінісценції надати читачеві інформацію про похід головної героїні Наталії з дідусем до зоопарку. Подана структура ретроспективних спогадів вказує на те, що минуле неможливо зрозуміти відразу. Проте минуле функціонує як своєрідний супровід: жителі

міста Брежевіні не можуть похитнути свої спогади про тигра, та, за словами Наталії, досі вірять в його існування.

Ще один приклад використання категорії дієслова теперішнього часу для опису весілля, де були присутні лікарі, це дієслово *бути* вжите в минулому часі та набуває форми теперішнього часу:

Still, there was a wedding. It was evening, the party in full swing, when an innkeeper from the nearby village came running down the drive in desperation. It's a strange scene to picture: doctors and their wives dancing to the alcohol-impaired efforts of the village trumpet players; interns and laboratory assistants drunkenly lip-locked in the woods behind the house; inebriated dermatologists hanging over the porch rails.[68, p. 37].

В наведеному прикладі часовий план актуалізований дієсловами *was, is* доповнених іменниками *wedding, evening*, що набувають значення темпоральних маркерів.

Суб'єктивна оцінка часу ґрунтується насамперед на емоціях, почуттях головної героїні, тому час у романі не має застиглої форми, він увесь час перетікає з одного спогаду до іншого:

When they heard from neighbors that your friends had been spotted doing a hundred and twenty on the Boulevard with you hanging none too elegantly out the sunroof, they couldn't argue with there's a war on, we might all die anyway . They felt responsible, and we took advantage of their guilt because we didn't know any better [68, p. 16].

Поданий приклад ілюструє актуалізацію використання форми дієслова *бути* – *is* для опису руйнівних наслідків війни: покоління Наталії характеризується поєднанням гедонізму та альтруїзму, навіть тварини в міському зоопарку проявляють людожерські шаленства. Війна вплинула на персонажів роману на кількох різних рівнях, КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА репрезентує повсякденну напругу та описує порушення повсякденних звичок.

«Дружина тигра» – роман про види пам'яті: про пам'ять тілесну, про пам'ять етнічну, про пам'ять поколінь, про пам'ять власної природи зрештою,

тому Тея Обрехт показала, що неможливо в романі протистояти. Щодо жанрового визначення, то за різних ракурсів текст можна було би назвати «сімейною сагою» або ж сагою «лікарською», оскільки сюжет розгортається навколо цілого покоління лікарів, поступово формуючи абсолютно метафоричний образ лікаря як людини, яка здатна покроково розрахувати швидкість наближення пацієнта до смерті від народження.

I remember this, too: an altercation. A small group of people stand clustered around the tigers' cage. Among them: a boy with a parrot-shaped balloon, a woman in a purple coat, and a bearded man who is wearing the brown uniform of a zookeeper. The man has a broom and a dustpan on a long handle, and he is sweeping the area between the cage and the outer railing. He walks up and down, sweeping up juice boxes and candy wrappers, bits of popcorn people have tried to throw at the tigers [68, p. 3].

При актуалізації КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ використано форми дієслів теперішнього часу (Present Simple) *remember, stand, walks up, has* для створення ремінісценції про війну. Варто звернути увагу на використання форм дієслів теперішнього тривалого часу (Present Continuous) *is sweeping, is wearing* для об'єктивації когнітивного компонента, який відображається у співвідношенні між описаною подією та особою спостерігача. Таким чином, категорія дієслова теперішнього часу в романі функціонує для опису закінченої війни, спогадів з дитинства головної героїні.

I like to think that he went along our old carriage trail. I like to imagine his big-cat paw prints in the gravel, his exhausted, square-shouldered walk along my childhood paths, years before I was even born – but in reality, the way through the undergrowth was faster, the moss easier on paws he had shredded on city rubble. [68, p. 41].

КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ для вираження думок героїв роману:

I leveled one disastrous scenario after another at him, all of which left him completely unfazed: What if one of your patients is indiscreet? What if someone follows you on a house call? What if the pharmacy starts asking questions about why

you yourself are filling out all these prescriptions for ailments you clearly don't have? [68, p. 50].

Використання теперішнього часу для опису минулих подій (historic present) актуалізовано в думках Наталії наступним чином:

*He must have noticed that I, and not my grandma, was brewing coffee at **daybreak**; that our breakfast debates over the latest news did not stop with my waving a hand and muttering, **what do you expect, there's a war on**, but spilled down the stairs and onto the street when I went with him to do the marketing; that I protested when my grandma tried to make the beds, or chop too-hard vegetables, or watch television instead of taking a nap* [68, p. 50].

Часовий план виражений дієсловами в минулому часі (Past Simple) *did not stop, spilled down* в поєднанні з дієсловами *do, expect, is* (historic present) та іменників, що функціонують як темпоральні маркери *war, daybreak, breakfast debates*.

Подібним чином функціонує теперішній час в прикладі: «*I thought: that's it, it's finally happened – he's killed somebody*». Форма минулого простого часу *thought* актуалізує минулу дію разом з прислівником *finally*.

Для зображення війни в романі часто використовується теперішній час для того щоб показати реальний перебіг подій, влітаючи їх в свідомість головної героїні:

*We sat there, drawing that horse's hoof, saying things like, **there's a war on, at least if they bomb us we'll go before the little ones do**, very nonchalant about it* [68, p. 38].

Грамаітичне вираження часу представлено тут формою теперішнього часу: *there's a war on*, крім того репрезентація КМ ЧАСУ актуалізована й умовним реченням I типу (First Conditional) на позначення ймовірної дії в майбутньому, підкреслюючи те, що дія відбувається в реальному часі.

Думки героїв в романі актуалізовано формами теперішнього неозначеного часу (Present Simple), які виділені пунктуаційно для розрізнення часового плану:

The hat knelt down, red-faced – God damn it, look at all this, there’s no need for this, sir – trying to put all his papers back in the briefcase, and suddenly my grandfather, like something out of a cartoon, was kicking all those fallen newspapers and letters and magazines and coupons, kicking his feet into the pile and heaving up clouds of paper [68, p. 48]. Як бачимо, у наведеному фрагменті форма теперішнього часу *there’s no need for this, look at all this* використана разом з граматичними конструкціями минулим часу: *knelt down, was kicking*.

For years, we had fought to show nonchalance in the face of war, and now that it was suddenly over, over without having touched us in the City, indignation was surfacing. Everything was a cause, a dignified labor [68, p. 152].

Поданий приклад репрезентований поширеною конструкцією минулого доконаного часу (Past Perfect) *had fought to show*, минулого часу (Past Simple) *was over, was* та пасивною конструкцією *having touched*. Часовий момент в минулому маркується прийменниковою конструкцією *for years*, яка виконує функцію конкретизатора граматичної форми дієслова, а також прислівниками *now, over*. Показовими елементами актуалізації КМ ЧАС – ВІЙНА є антропоморфна метафора *face of war* та генералізація часового проміжку *everything was a cause, a dignified labor*.

При актуалізації КМ ЧАС форма минулого доконаного часу (Past Perfect) вживається для опису подій, що відбулися до якогось моменту у минулому, що відповідає її основному значенню.

The heat of the day, compounded by my early morning in the vineyard, had caught up to me. I felt I’d waited years for the body to be found, though I’d only heard about it that morning – somehow being in Zdrevkov had changed everything, and I didn’t know what I was waiting for anymore [68, p.234].

Момент мовлення в минулому маркується прийменником *for* що виконує функцію конкретизатора граматичної форми дієслова та темпоральними словосполученнями *the heat of the day, that morning*.

Подібним чином функціонує форма минулого доконаного часу (Past Perfect) для актуалізації КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА.

*The war **had altered** everything. Once separate, the pieces that **made up** our old country no longer **carried** the same characteristics that **had** formerly **represented** their respective parts of the whole.* [68, p. 161]. Форма минулого доконаного часу (Past Perfect) виражена елементами *had altered, had represented* та описує наслідки війни, а саме – поділ колишньої Югославії на незалежні держави. Темпоральним маркером виступає прислівник *once, no longer*, а також іменник *war*. Слід зазначити, що в даному прикладі вживається також минулий простий час (Past Simple) актуалізований граматичними одиницями: *made up, represented* використаний на позначення дії в минулому, що відповідає загальним правилам англійської граматики. Досить часто форма минулого простого часу (Past Simple) в романі представлена дієсловами: *reminded, last, happened, process, emerged, appealed, stayed, waited, reminded, held*.

Отже, часовий план роману побудований на використанні форм системи теперішнього часу (historic present) для зображення минулих подій або репрезентації ремінісценцій. Використання форми доконаного минулого часу (Past Perfect) співпадає з правилами англійської граматики і функціонує на зображення війни, яка вже закінчилась.

2.3. Метафорична актуалізація концепту часу в романі

Концепт ЧАС в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» реалізується у концептуальних моделях ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ, ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ, ЧАС – ЦЕ ЛІКАР.

Провідним мотивом роману є реальні події Балканської війни, та повоєнні роки Другої світової війни, що безперечно є автобіографічним моментом творчості Теї Обрехт. В романі проведений чіткий поділ поколінь Другої світової війни та повоєнні часи поділу держави. Історичний аспект тут позначено лише пунктирно, натомість значно яскравіше репрезентовано фольклор народів колишньої Югославії, мультирелігійний простір, у якому переплетено і мусульманські, і православні, й католицькі ритуали й культури.

Численні описи зруйнованих помешкань та страшні будні людей актуалізовані в романі різноманітними тропами. Розглянемо метафоричну репрезентацію КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА в романі: *The war had altered everything. Once separate, the pieces that made up our old country **no longer** carried the same characteristics that had formerly represented their respective parts of the whole* [68, p.161]. Війна очима Наталії призвела до соціальної та політичної роздробленості. У деяких випадках наслідки таких поділів продовжують бути відчутними: наприклад, існує напруга, коли Наталія розмовляє з деякими людьми в Здревкові та Брежєвіні, в районах, що перетинають кордон рідного міста Наталії. Думка про те, що з часом все нормалізується, мабуть, є самообманом, війна не порушує перебіг життя Наталії, а навпаки розвиває ще тісніший зв'язок з дідусем в період воєнної невизначеності.

Описуючи своє покоління, Наталія описує погляди покоління наступним чином:

We had been unable to ration our enthusiasm for living under the yoke of war; now, we couldn't regulate our inability to part with it [p.153].

Метафора вербалізована в романі лексичними одиницями «ration», «regulate» (раціон, регулювання), що семантично вказує наскільки життєві події Наталії проникають в спосіб її мислення. Лексична одиниця «yoke» (ярмо) показує, що війна є одночасно тягарем і силою, яка визначила її головні рішення: зрештою, вона зазначає, що люди її віку обирали свою кар'єру під «*The assumption that war and its immediate effects would always be around*» [68, p. 153]. – Припущення, що війна та її наслідки завжди будуть поряд.

КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА актуалізовано в антропоморфній метафорі «face of war» – обличчя війни:

For years, we had fought to show nonchalance in the face of war, and now that it was suddenly over, over without having touched us in the City, indignation was surfacing [68, p. 152]. Концепт реалізований через імпліцитне зображення війни, яка наділена фізіологічними характеристиками.

Every Sunday afternoon, even when the war was at its worst, the city's greatest doctors would convene on the patio of banevi's restaurant in old town to smoke and drink and reminisce, to trade stories of astonishing patients and impossible cases, to praise one another's diagnoses and resourcefulness over a three-o'clock lunch reservation that had stood firm for almost sixty years [68, p. 45]. Концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ВІЙНА реалізується в метафорі: *the war was at its worst* – навіть коли війна була в самому розпалі, щоб надати опису експресивності.

З метою зображення незворотності збройних дій, неминучості біди в країні, які приносить війна використано таку метафору: *«four years of butting heads with Iron glove had culminated in an incident»* [68, p.152]. КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА в даному прикладі представлена стертою метафорою *iron glove* (букв. залізна рукавиця), яка походить з прислів'я – *Iron hand (fist) in a velvet glove* для зображення людини, яка є тендітною ззовні, проте насправді володіє великою силою, є цілеспрямованою. Період чотирьох років війни актуалізований так, що війна «залізною рукавичкою» «цокає лобами людей», тобто чинить беззаконня.

Структура КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА в романі часто актуалізована такою схемою: вербальна одиниця «війна» (або імпліцитний відповідник) + поширений темпоральний маркер + дієслівний компонент:

Before the war, every week since I was four, my grandfather and I would take that walk to the citadel to see the tigers [68, p.14].

The war started quietly, its beginning subdued by the decade we had spent on the precipice, waiting for it to come. Kids at school would say “any day now” without knowing what they were talking about, repeating what they had been hearing for years at home. First came the election and then the riots, the assassination of a minister, the massacre at the delta, and then came Sarobor – and after Sarobor, it was like something loosening, a release [68, p.58].

КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА репрезентована метафорою *the war started quietly* (війна розпочалась тихо) та *its beginning subdued by the decade* (щоб її приборкати). Імпліцитна репрезентація війни як хижака, якого потрібно

приборкати є зооморфною, функціонує з метою показати людський страх перед смертю, доповнена темпоральним маркером *for years*.

Years of fighting, and, before that, a lifetime on the cusp of it. Conflict we didn't necessarily understand – conflict we had raged over, regurgitated opinions on, seized as the reason for why we couldn't go anywhere, do anything, be anyone – had been at the center of everything [68, p. 157].

Перше речення даного прикладу є репрезентацією КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, а саме метафорична конструкція *a lifetime on the cusp of it* – на краю життя життя. Багатокомпонентна структура вираження концептуальної метафори час є притаманною ідіостилю Теї Обрехт. Окрім того, концепт часу має синонімічні одиниці *conflict* (конфлікт), *years of fighting* (роки війни), темпоральний маркер – *before that* та темпоральним іменник *lifetime*.

Наступна концептуальна модель КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ. Підґрунтям є дійсна смерть дідуся письменниці, який вважав себе югославом, незважаючи на розпад держави. Те, що відчувала Тея Обрехт до Белграду, Балкан, всі дитячі спогади та поїздка на Балканський пів-острів в 2003 році актуалізовано в романі різноманітними метафоричними прийомами, одним з яких є персоніфікація:

Death in thousands of forms, standing in that hall with frankness and clarity – Death had size and color and shape, texture and grace. There was something concrete to it. In that room, Death had come and gone, swept by, and left behind a mirage of life – it was possible, he realized, to find life in Death [68, p.192].

КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ актуалізована в романі персоніфікацією, образ смерті має такі характеристики: розмір, форма, матеріал, «визнання». Смерть набирає непереможних та всеохоплюючих масштабів божества, тому представлена в романі з великої літери, метафора актуалізована дієсловами руху: *had come gone, swept by, left behind*. Слід вказати на парадокс в тому, що герой роману Безсмертний намагався знайти життя в смерті: – *it was possible, he realized, to find life in Death*. Подібне вираження часу подібне античним уявленням про життя та потойбічне існування.

Сама Смерть в тысячах форм и обличий были представлены в этой комнате с необычайной точностью и откровенностью. Да, Смерть в этом зале имела размер и цвет, форму и определенное строение покрывала. Она, безусловно, была не лишена изящества. Во всех этих разновидностях Смерти было нечто конкретное. Здесь она словно пришла и ушла, стремительно унеслась прочь, оставив после себя некий мираж, видение реального мира, и Дариша догадался, что и в Смерти можно отыскать жизнь [69, с.143].

Опис смерті та переходу душі на небо є імпліцитною репрезентацією КМ ЧАС:

The forty days of the soul begin on the morning after death. That first night, before its forty days begin, the soul lies still against sweated-on pillows and watches the living fold the hands and close the eyes, choke the room with smoke and silence to keep the new soul from the doors and the windows and the cracks in the floor so that it does not run out of the house like a river [68, p. 46].

Образ смерті актуалізований лексемою *soul* «душа», *death* «смерть» концепт часу виражений повторюваною вербалізованою одиницею *the forty days of the soul begin* та *forty days begin* з метою передачі емоційності. Оскільки поетичному стилю Теї Обрехт притаманна багатоелементна структура виразності КМ ЧАС, тому в даному прикладі, крім зазначених елементів виділимо наступні темпоральні маркери: *on the morning, after death, first night, first night, before its forty days begin*. Також можна стверджувати, що час «тече», набуваючи фізичних якостей води через екзистенціональне зображення «душі та смерті», а «душа не втече з будинку рікою»: *so that it does not run out of the house like a river*. Подібна метафоричну модель концепту час є ріка, яка тече актуалізовано в наступному прикладі:

These two stories run like secret rivers through all the other stories of his life – my grandfather's days in the army; his great love for my grandmother; the years he spent as a surgeon and a tyrant of the University [68, p. 32].

Боротьба людей за життя перед смертю актуалізовано іронічно за допомогою синекдохи заміною іменника в однині займенником в множині:

*They behave very strangely,» he says. «They are suddenly filled with life. Suddenly they want to fight for things, ask questions. They want **to throw hot water in your face**, or beat you senseless with an umbrella, or hit you in the head with a rock. Suddenly they remember things they have to do, people they have forgotten. All that refusal, that resistance. Such a luxury [68, p.71].*

Відмітимо, що КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ в романі актуалізована різнопланово, в даному прикладі – підтвердження факту неминучості смерті. Крім того, герой роману Безсмертний іронічно описує поведінку людей в останні хвилини, що актуалізовано в романі такими конструкціями: *to throw hot water in your face, or beat you senseless with an umbrella, or hit you in the head with a rock.*

КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ в романі – дитячі спогади Наталі про похід в зоопарк з дідусем та зустріч з тигром, історія якого є однією з провідним сюжетних ліній роману:

Before the war, every week since I was four, my grandfather and I would take that walk to the citadel to see the tigers [68, p. 32].

Вербалізація цієї ідеї є ремінісценцією дитячих років Наталії, основний прийом передачі подій в місті Галіна – це алюзія на «Книгу джунглів» Р. Кіплінга. Символ зоопарку в творі – це жах, канібалізм, як результат війни, адже через недбайливе ставлення працівника зоопарку тигр жорстоко нападає на нього. З роману дізнаємось, що примірник цієї книги дідусеві подарував аптекар, потім він зникає, а Наталя намагається його знайти:

*In the bag I found his wallet and his hat, his gloves. I found his doctor's coat, folded neatly in half. But I did not find The Jungle Book, for which I searched, mourned in that hot little room above Brejevina. It took me a long time to accept that it was gone, **gone entirely, gone from his coat and from our house, gone from the drawers in his office and the shelves in our living room** [68, p. 334].*

З метою показати наскільки примірник книги суттєвий для Наталі використано повторення лексеми *gone* «зникати». Зауважимо, що алегоричний зв'язок з «Книгою джунглів» полягає у порівнянні тигра з міста Галіна з

Шерханом, маленького хлопчика (дідуся Наталі в дитинстві) з Мауглі, які живуть в світі жорстоких законів. Прототипами сильних звірів Р. Кіплінга є Лука, аптекар, Мати Віра – це вовчиця, глухоніма дівчина – це удав, Дариса – Ведмідь.

Образ тигра репрезентований персоніфікацією, оскільки він наділений рисами характеру людини, в даному прикладі, логікою. З однієї сторони тигр імпульсивний, має тваринні інстинкти, з іншої – діє логічно під час втечі з зоопарку.

For the first time, the impulse that made him flex his claws in sleep, the compulsion that led him to drag his meat to the corner of the cage he occupied alone, was articulated into something other than frustration. Necessity slowly drew him out of his domestic clumsiness. It strengthened and reinforced the building blocks of his nature, honed his languid, feline reflexes; and the long-lost Siberian instinct pulled him north, into the cold [68, p. 97].

Метафорична модель КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР актуалізована в наступному прикладі:

He had not founded a cancer clinic or won a national research prize; but, a great doctor in his own right, he was known for turning out flawless diagnosticians and surgeons during his time at the University, for advocating the medical rights of poverty-stricken villagers, and above all, for the privilege of having saved the Marshall's life – which, for better or worse, was an honor he shared only with certain surgeons in Zurich [68, p. 157].

В даному прикладі актуалізовано важливу роль діда-лікаря в порівнянні із «знаменитими лікарями» шляхом метафоризації епітетів (flawless diagnosticians – найзнаменитіших терапевтів; a great doctor in his own right – просто справжнім лікарем, по-своєму, великим):

Ні, він не був засновником онкологічної клініки, ані володарем національної премії в галузі наукових досліджень. Дід був просто справжнім лікарем, по-своєму, великим, і завжди славився тим, що, працюючи в університеті, не боявся спростовувати діагнози найзнаменитіших терапевтів

і хірургів і захищав право на медичне обслуговування навіть найбідніших з селян. Але попри все був відомий тим, що саме йому небеса подарували привілей врятувати життя нашому маршалу. Цю велику честь він, на біду чи на щастя, розділив лише з деякими хірургами з Цюриха [69, р. 157].

Наведений фрагмент роману передає мотив шанобливого ставлення до лікаря втілений в образі діда Наталі та самої головної героїні. В романі описано як поважали дідуся, який рятував тисячі людей в скрутні часи, чільне місце відведено Наталі, яка є лікарем, виконучи свою місію. Велич зображення полягає в тому, що лікар відміряє людині життєвий проміжок, маючи здатність впливати на протяжність життя.

2.4. Принципи передачі концептуальної метафори часу в перекладі роману

2.4.1. Лексико-семантичні засоби передачі концептуальної метафори часу. Простір і час є взаємозалежними елементами хронотопу, відношення між просторовими і часовими величинами є метричними. Поняття простору функціонує як узагальнення поняття місця та уявлення про тривалість. Взаємодія та взаємопроникнення часу та простору реалізується в художньому творі шляхом співіснування та нероздільності.

В романі Теї Обрехт «Дружина тигра» письменниця не називає справжніх назв міст, імен в романі, однак місто Галіна є імпліцитною алюзією бомбардованого Белграда, що дає можливість читачеві прослідкувати у сюжеті. Очевидною здогадкою щодо національності Наталі є факти війни, біографічні дані Теї Обрехт, які й визначають сербське походження. Такий спосіб «універсалізації» історії робить розуміння роману доступним для американських читачів. Хронотоп роману складається з трьох історій: перша історія пов'язана з втечею тигра з зоопарку під час німецького бомбардування в 1941 р., який втікає в зоопарку та оселяється поблизу міста, де жив дідусь Наталі.

Друга історія – про Безсмертного чоловіка: Гаврана Гайле, проклятого ніколи не померти, та наділеного здатністю визначати, коли людина буде помирати за допомогою чарівної чашки, в якій заварена кава вказуватиме скільки залишилось людині жити. Чашка життя показує життєві шляхи, якщо хвора людина вип’є з неї, лінії на рухаються і це означає, що залишилось не багато, в іншому випадку – коли розгалуження на каві розходяться – людина ще буде жити. Отже, чашка кава – є символом годинника, мірилом часу.

Третя складова хронотопу – присвячена жінці, яка закохується в тигра ця історія, розказана дідусем Наталії; коли він був дев’ятирічним хлопчиком у перші місяці Другої світової війни, зоопарк був знищений німцями, а тигр втікає в село поблизу, де його виховує та розуміє глухоніма дружина неосвітченого і жорстокого м’ясника. Всі витки роману поступово розгортаються, пояснюють та взаємодоповнюють цілісність картини. Отже, часові елементами в романі це: пам’ять, війна, перебіг подій в теперішньому часі, які безперечно нероздільно співіснують та визначаються категорією простору.

Лексичним представником концепту часу як війни в романі виступає ключове слово WAR, яке є ядром концептуальної моделі КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА. Виділимо три групи вербалізаторів концептуальної метафори КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА та проілюструємо особливості їх функціонування в перекладі:

1. Синонімічний ряд одиниці WAR представлений лексичними елементами: *collapse, days of bombing, paramilitary, fire, wartime, massacre, lootings, fight, riots, air raid, assassination*.

a) *By morning, the fire had died, or spread elsewhere* [68, p. 170].

В даному прикладі концепт часу актуалізований синонімічним еквівалентом лексемі *war – fire*, який є елементом стертої метафори *the fire had died*, перекладеної прийомом заміни без збереження образності *огонь утих*.

К утру огонь утих, а может, ушел куда-то в сторону [69, с. 99].

б) *It had been predicted that there would be no air raid that night* [68, p. 118].

Концептуальна метафора часу актуалізована в словосполученні *air raid* (букв. авіа напад), яке в перекладі генералізоване шляхом сполучення з іменником *night*: *ночної налет*. Переклад здійснено з незначними замінами із збереженням образності.

Было обещано, что сегодня ночного налета не будет [69, с. 162].

2. Словосполучення, що урізноманітнюють концептуальне поле номену WAR: *years of fighting* – *роки боротьби*; *undeniable end of the war* – *беззаперечне закінчення війни*; *before the war* – *до війни*; *on the brink of disaster* – *на порозі катастрофи*; *the reality of his death* – *реалії смерті*; *lawlessness of the war* – *беззаконня війни*; *countless years* – *безкінечні роки*; *difficult times* – *важкі часи*; *countless hours* – *незліченні години* [69, р. 63].

а) *Years of fighting, and, before that, a lifetime on the cusp of it* [68, р. 65].

Даний приклад зображує рутинне життя в період війни. Перекладач застосував прийом додавання лексем *долгие, несколько, держалась* підсилюючи експресивну функцію людських переживань, труднощів в воєнний період без заміни образу; в цільовій мові вилучено сполучник *and*.

Долгие годы шли сражения, до этого несколько лет жизнь держалась на пороге войны [69, с. 89].

б) *We sat there, drawing that horse's hoof, saying things like, **there's a war on, at least if they bomb us we'll go before the little ones do**, very nonchalant about it* [68, р. 38].

Переклад здійснено шляхом способу членування *идет война*, генералізації *if they bomb us* – *если город будут бомбить* та описового способу *very nonchalant about it* – *при этом мысль о возможности собственной смерти нас ничуть не тревожила*. Перекладач вдало передав послідовність викладення думки з виділенням семантичних частин, увиразнюючи емоційність образу. При перекладі словосполучення *that horse's hoof* було додано лексему *пресловуто*, що надає значної виразності. В даній цитаті присутня синтаксична трансформація та логічний розвиток шляхом перенесення словосполучення *very nonchalant about it* на початок речення.

Сидя в этом классе и без конца рисуя пресловутое конское копыто, мы по глупости повторяли одно и то же. Идет война. Если город будут бомбить, то мы хотя бы погибнем раньше малышей. При этом мысль о возможности собственной смерти нас ничуть не тревожила [69, с. 23].

3. Метафорами, зокрема історичними алюзіями: *1941, Ottoman times; this is late summer; '54. Not '55; because that's the year I met your grandma; in 194; that was 1901.*

Розглянемо особливості їх використання в перекладі:

a) *One that favored the **brass sound** that had come out of the West, and one that retained **the frantic string arrangements** that harkened back to Ottoman times.* [68, p. 83].

КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА актуалізована історичною алюзією *ottoman times*, яка перекладена додаванням іменника *империи* з метою підкреслити історичність образу – *времена Оттоманской империи* та заміною образу *harkened back* (букв. повернутися до минулого). Музичний термін *brass sound* перекладач передав як *ударные и медные инструменты* шляхом додавання лексеми *ударные* та заміною одиниці *sound*.

Одна состояла из поклонников Запада и предпочитала ударные и медные инструменты, а вторая придерживалась фольклорного направления, создавая неистовые струнные аранжировки мелодий, популярных во времена Оттоманской империи [69, с.114].

б) Історична алюзія *in '71* актуалізує в романі об'явлення Пресвятої Богородиці в селі Меджугор'є, яка перекладена прийомом конкретизації: числа *'71* переданої словами.

In '71, there's this miracle in a village a little way from here, on the sea. Some kids are playing near a waterfall, this small white waterfall that feeds a deep hole at the bottom of some cliffs, and one day, while they're playing like that, they see the Virgin in the water [68, p. 170].

В перекладі тропу здійснено граматичну заміну елементу *on the sea* прикметником в словосполученні *приморских деревушек*, додаванням вставного

слова *знаешь*, з метою надати відтінку наративності образу. З метою передачі емоційності в перекладі було замінено одиницю *like that* – прислівником *вдуг*.

В семьдесят первом году в одной из приморских деревушек, расположенных неподалеку отсюда, случилось чудо. Несколько ребятшек играли у водопада – знаешь, такого маленького и белопенного, под которым, прямо у подножия утеса, обычно образуется довольно глубокое озеро, – и вдруг, во время игры, увидели в озере Пресвятую Богородицу [69, р. 90].

Вербалізована структура КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ в романі найчастіше актуалізована такими лексемами: *death, grave, coffin, hell*.

Лексичне поле концептуальної моделі КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ актуалізовано за допомогою таких словосполучень: *black-hearted villain, moment of death; the reality of his death*.

a) *But not enough to cheat Death, that black-hearted villain who treats all men equally [68, р.114].*

Переклад концептуальної метафори здійснено вилученням сполучника *but* та частки *not*, епітет передано описовим способом *black-hearted villain*. Підсилення прагматичного значення актуалізоване в перекладі додаванням лексем *живым, безжалостна*.

Чтобы обмануть Смерть, злодейку с черным сердцем, которая ко всем живым одинаково безжалостна [69, с. 83].

b) *Wash the bones, bring the body, leave the heart behind [68, р. 31] – Обмойте и унесите с собой прах покойного, оставьте лишь его сердце [69, с. 19].* Переклад концептуальної метафори здійснено шляхом вилученням лексеми *bones*, та заміною образу лексеми *bones* – *прах*, яка не відповідає семантиці слова в мові оригіналу.

v) *Death, winged and quiet, was already in the house with him [68, р. 103].*

Переклад фрагменту *death, winged and quiet* здійснено способом заміни без збереження епітету в цільовій мові.

Смерть и так бродит по их дому [69, с.144].

г) *The dead are celebrated. The dead are loved. They give something to the living. Once you **put something into the ground**, Doctor, you always know where to find it* [68, p. 188].

В запропонованій цитаті КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ актуалізована використанням імпліцитної метафори *put something into the ground* – *что-то зарыли в землю*. Евфемізація даної конструкції передає семантику *поховати*, яка в перекладі набуває підсиленої експресії при заміни дієслова *put* – *зарыли*.

Мертвых прославляют, любят. Они многое дают живым. Ведь если вы что-то зарыли в землю, то всегда знаете, где это найти, не правда ли, доктор? [69, с.173].

Концептуальна модель КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ актуалізована в спогадах головної героїні шляхом використання:

1. Ремінісценцій в романі:

In my earliest memory, my grandfather is bald as a stone and he takes me to see the tigers [68, p.3].

Наведений фрагмент є зображенням спогаду Наталі про похід в зоопарк, де читач вперше знайомиться з тигром. Ремінісценція актуалізована словосполученням *in my earliest memory*, яке нагадує записки з щоденника: *из воспоминаний раннего детства*, даний елемент є калькою в перекладі. Ідіома *bald as a stone* в перекладі передана російським аналогом *лысый как коленки*.

Из воспоминаний раннего детства: дед, лысый как коленка, ведет меня в зоопарк посмотреть на тигров [69, с.3].

2. Алюзій на «Книгу джунглів» Р. Кіплінга в образах Дариси, тигра, глухонімої дівчини (дружини тигра), аптекаря, Мати Віри, Безсмертного пов'язана з виражена наступним чином:

Dabbing the gray corners of The Jungle Book with his handkerchief [68, p.62].

Дана цитата містить прямий натяк на «Книгу джунглів» Р. Кіплінга, демонструє наскільки примірник книги важливий для героїв роману, функціонує як реліквія, яка передається від аптекаря до дідуся, від дідуся до героя Безсмертного, врешті потрапляючи до Наталі як спадок. Образ старої

книги вдало передано еквівалентно додаванням іменника з прийменником *от* *пепла*:

Он вытирал носовым платком серый от пепла переплет «Книги джунглей» [68, с. 99].

Лексико-семантична актуалізація КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА актуалізована в романі синонімічними одиницями тематичного ряду збройного конфлікту, ідеологічної боротьби, руйнації, які передані шляхом генералізації, додавання та членування в перекладі. Історичні алюзії перекладено прийомами конкретизації та заміни із збереженням образності, підкреслюючи наративність зображення. КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ актуалізована лексемами на позначення страху, невідворотності процесу, поховання виражена епітетами переданими способом заміни та описовим способом з додаванням елементів без збереження тропу. КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ представлена в романі ремінісценціями перекладеними прийомом калькування. Експліцитні алюзії перекладені еквівалентно.

2.4.2. Граматичні засоби передачі концептуальної метафори часу в перекладі. Вивчення темпоральності як особливої форми пізнання світу, що концептуалізується у вигляді відношень минуле-теперішнє-майбутнє, зумовило дослідження трьох відповідних концептів. У працях лінгвістів, які досліджували час в мові О. В. Бондарка, Н.С. Гошилик, О. В. Тарасової лінгвістичний аспект часу називають темпоральністю [2, с. 3]. Ці концепти є сенсорними за своєю природою, тобто утворені шляхом чуттєвого сприйняття відповідних характеристик дійсності, але водночас демонструють певну міру залежності від соціокультурних особливостей сприйняття світу носіями мови. Аналізуючи темпоральну організацію, як сукупність граматичних і лексичних засобів вираження часових відношень, які актуалізують концепт часу, необхідною умовою є виявлення та аналіз граматичних форм та темпоральних лексичних маркерів, які вербалізують концепт часу.

Відтворення КМ ЧАС в романі виражено історичним теперішнім часом для зображення ретроспекцій, оскільки в творі присутні автобіографічні елементи, переосмислені та додані в сюжет: це спогади покоління, яке пережило Другу Світову війну, збройні конфлікти на території Сербії, розпад Югославії.

Концептуальна модель КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ виражена історичним теперішнім часом на позначення спогадів Наталі (historic present) в перекладі реалізована прийомом додавання лексем, що підсилюють образ *почти, какая-нибудь, еще, щоб підкреслити, що дія відбувається в дитячі роки.*

*My grandfather might say «I once knew a girl who loved tigers so much she almost became one herself». Because **I am** little, and my love of tigers comes directly from him, I believe he is talking about me, **offering me a fairy tale** in which **I can** imagine myself - and will, for years and years [68, p. 4].*

*Он может сказать, например, так: «Когда-то я **был знаком** с одной девушкой, которая так сильно любила тигров, что и сама **почти** превратилась в тигрицу». Поскольку я еще совсем маленькая и моя любовь к тиграм возникла исключительно благодаря деду, я уверена, что сейчас он говорит обо мне и далее последует какая-нибудь сказка, в которой главной героиней буду, разумеется, я. Во всяком случае, я смогу представить себя героиней этой сказки и вообразить такое еще долгие-долгие годы [69, с.4].*

Історичний теперішній час вербалізований *I am little* дослівно додаванням лексичної одиниці *совсем*. Дієслово минулого *knew*, перекладач замінив конструкцією форма дієслова бути в минулому часі + прикметник. Дієприслівниковий зворот *offering me a fairy tale* замінено простим реченням *последует какая-нибудь сказка*. Бачимо, що модальне дієслово *can* перекладач замінив дієсловом майбутнього часу, що вказує на більший відсоток імовірності виконання дії.

*My grandfather **lived**, instead, with his own grandmother, the town midwife, a woman who **had already raised** six children, half of whom **were** the children of village friends and neighbors. The entire town affectionately **called** her Mother Vera.*

*There is only one surviving picture of her. In it, Mother Vera is an austere, middle-aged woman standing in front of what appears to be the corner of a stone house, behind which a tree-laden orchard **slopes down** and away [68, p. 100].*

Так что, в общем, рос он в доме своей родной бабушки, местной повитухи. Она и сама выпестовала шестерых, причем половина этих детей принадлежала ее деревенским приятелям и соседям. Все в Галине любовно называли ее Мама Вера. Уцелела только одна ее фотография. На ней Мама Вера выглядит суровой женщиной средних лет. Она стоит перед зданием, похоже каменным, за углом которого виден большой фруктовый сад, уходящий далеко вниз по склону холма [69, с. 105].

Граматична категорія історичного теперішнього часу в наступному прикладі актуалізує спогади про бабусю, яка виховувала діда Наталі, а саме опис фотографії. Перекладач зберіг вираження минулого часу (Past Simple), використавши прийом членування та часткові заміни *the entire town* – *все в Галине*. Дієслова виражені історичним теперішнім часом (historic present) перекладені заміною лексеми та логічного розвитку із збереження образу: *Mother Vera is an austere, middle-aged woman* – На ней Мама Вера **выглядит** суровой женщиной средних лет. Місцями перекладач замінив використання теперішнього часу (Present Simple) дієсловом минулого часу із збереженням образу: *there is only one surviving picture* – *уцелела только одна ее фотография*.

Граматичний аспект вираження історичного теперішнього часу (historic present) відіграє важливу композиційну роль актуалізації хронотопу в романі: поетапне зображення інформації.

*These stories **run** like secret rivers through all the other stories of his life - of my grandfather's days in the army; his great love for my grandmother; the years he **spent** as a surgeon and a tyrant of the university. One, which I **learned** after his death, **is** the story of how my grandfather became a man [68, p. 14].*

Они похожи на потайные подземные реки, которые просачиваются сквозь почву и пронизывают все прочие истории его жизни – о службе в армии, о великой любви к моей бабушке, о долгих годах работы в университете в

качестве ведущего хирурга и тирана. Одну из этих историй я узнала уже после смерти деда. Она о том, как он стал мужчиной [69, с.19].

Граматичний аспект вираження історичного теперішнього часу (historic present) відіграє важливу композиційну роль актуалізації хронотопу в романі: поетапне зображення інформації. Дана цитата вводить читача в курс життя дідуся головної героїні. При відтворення КМ ЧАС в цільовій мові перекладач актуалізує теперішній час та передає в цільовій мові заміною фразового дієслова *run through* – *похожи* та додає роз'яснювальний фрагмент *которые просачиваются сквозь почву и пронизывают все прочие истории его жизни*. Підсилення емоційності та звукового ефекту в перекладі передано алітерацією звуку «п».

Категорія минулого доконаного часу (Past Perfect Tense) актуалізує КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ в епізодах роману, коли головна героїня Наталя з'ясовує причини смерті свого діда, поєднуючи їх.

I don't know how long I stood there before I thought of the deathless man. When I did, I knew immediately that it was the deathless man, and not me, my grandfather had come looking for. And I wondered how much of our hiding his illness had been intended to afford my grandfather the secrecy he would need to go looking for him [68, p. 62].

Не знаю, долго ли я простояла там, прежде чем вспомнила о том бессмертном человеке. А когда все-таки вспомнила, то сразу поняла: именно его, а вовсе не меня мой дед поехал сюда искать. Еще я подумала: неужели все наши старательные усилия скрыть его болезнь от бабушки и мамы были посвящены той тайной цели? [69, с. 64].

Передача минулого доконаного часу в першому реченні цитати в перекладена дослівно, вираження минулого доконаного часу передано дієсловом доконаного виду *had come looking for* – *поїхав* та додавання лексеми *сюда*.

Друге речення фрагменту в перекладі трансформоване в питальне способом заміни лексеми *how* – *неужели*, додаванням словосполучення *от*

бабушки и мамы з метою дати роз'яснення. Конструкція минулого доконаного часу (Past Perfect Tense) *had been intended* передана граматичною трансформацією типу дієслово + дієприкметник *были посвящены*. Застосовані перекладацькі прийоми передачі минулого доконаного часу концептуальної метафори конкретизують, збагачують образ, надаючи яскравої емоційності.

He had been counting on the pattern into which we had fallen as a family over the years, the tendency to lie about each other's physical conditions and whereabouts to spare one another's feelings and fears [68, p. 9].

Он явно рассчитывал на многолетнюю привычку, издавна сложившуюся в нашей семье. Мы обманывали друг друга насчет своего здоровья и прочих неприятностей, щадя чувства близких и стараясь не давать им поводов для страхов и опасений [69, с.10].

КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР в романі представлено минулим доконаним тривалим часом (Past Perfect Continuous Tense) на позначення тривалого процесу, який перекладено із збереженням стану тривалості, що співпадає з основними граматичними нормами способом вилучення допоміжних словотвірних елементів *had been counting on – рассчитывал*.

Перекладач застосував прийом членування складнопідрядного речення з заміною словосполучення *over the years – многолетнюю*, яке виступає темпоральним маркером граматичного аспекту. Використання минулого доконаного часу (Past Perfect Tense) *we had fallen over the years* перекладач передав пасивним дієприкметником та замінив спосіб керування *привычку сложившуюся в нашей семье*. З метою конкретизації та виразності використано спосіб додавання представлений лексемою *нашей (сложившуюся в нашей семье)*.

Отже, концептуальна метафора часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра», представлена концептуальними моделями КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ, КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР, КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ «Дружина тигра» найчастіше актуалізована використанням історичного теперішнього часу (historic present) для зображення ремінісценцій, або думок

героїв твору. В перекладі даний граматичний аспект представлено прийомами додавання, заміни, логічного розвитку та використання звукових прийомів.

Категорія минулого доконаного часу (Past Perfect Tense) в романі співпадає з нормами граматики, в перекладі передана дієсловами доконаного виду, прийомом граматичної трансформації та додавання.

Минулий доконаний тривалий час (Past Perfect Continuous Tense) в романі вказує на позначення тривалого процесу, який перекладено із збереженням стану тривалості вилученням допоміжних словотвірних елементів.

2.4.3. Принципи відтворення образних засобів концептуальної метафори часу в перекладі. Актуалізація концептуальної моделі КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА репрезентована в спогадах Наталі.

*It was innocent enough at first – before the looting started some years later, before the paramilitary **rose to power** – the kind of celebration that happens when people, without acknowledging it, **stand together on the brink of disaster** [68, p. 36].*

В даному прикладі метафора *stand together on the brink of disaster* – *стоя плечом к плечу на порозі страшної беди* передає ставлення героїв роману до збройних дій, показує розуміння того, що відбувається. Переклад здійснено заміною лексем *together* – *стоя плечом к плечу* та *brink of disaster* – *на порозі страшної беди* шляхом конкретизації та додавання слова *страшной* з метою експресії подій війни. Перекладач вдало замінив КМ прийомом додавання *в свои руки* та заміни слова (взяли) із збереженням сенсу (*rose to power* – *взяли власть в свои руки*), в результаті чого актуалізовано антропоморфну метафору в перекладі.

Сперва все, правда, было относительно невинно – до того, как несколькими годами позже начались грабежи, а потом военные окончательно взяли власть в свои руки. Казалось, люди, сами того не сознавая, устроили себе праздник, стоя плечом к плечу на пороге страшной беды [69, с. 21].

Яскравий приклад актуалізації моделі КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ представлено в персоніфікованому описі смерті:

Here, the scent of death that clung to the wind drifting in from the north separated from the pools of rich stench that ran between the cobbles of the market square. He walked with his head down, savoring the spectrum of unrecognizable aromas – splattered tomatoes and spinach that stuck to the grooves in the road, broken eggs, bits of fish, the clotted fat leavings on the sides of the butchers' stands, the thick smell smeared around the cheese counter» [68, p. 95].

У першому реченні розгорнутої метафори ми зберегли троп *the scent of death* – *запах смерті*, частково замінивши образ: *that clung to the wind drifting in from the north* – *подих північного вітру віяв*. Дієслово *to cling* (букв. чіплятися, триматися) в метафоричній конструкції передає ідею, що «запах смерті вчепився до вітру», яку ми переклали як *подих північного вітру віяв запахом смерті* та вилучили метафору *rich stench* шляхом підбору прямого значення *сморід*. Окрім того в перекладі фрагменту здійснено такі заміни: *unrecognizable aromas* – *невідомі запахи*; та підсилено експресивність метафори (*the thick smell* – *разючий сморід*).

Подих північного вітру віяв запахом смерті, який тут слабшав. Його замінив сморід калюж на бруківках ринкової площі. Опустивши голову, тигр йшов, з насолодою вдихаючи невідомі запахи, намагався розпізнати різноманіття вже відомих йому та нових запахів. Це був гнилий запах розчавлених в калюжах помідорів та шпинату, розбитих яєць, зіпсованих розкиданих шматків риби, обрізків жиру з м'ясних прилавоків. На додачу стояв разючий сморід сиру, що падав з прилавок (переклад наш) [69, с. 96].

КМ ЧАС репрезентована в наступному прикладі як СМЕРТЬ через зображення наслідків війни.

Bodies lay in piles by the roadside and hung like pods, split open and drying, from the branches of the trees [68, p. 96].

Біоморфна метафора перекладена точно використанням подібної метафори порівняння *hung like pods, split open and drying* – *точно лопнувшиє и подсыхающие стручки* з метою передачі похмурого настрою та нищівних масштабів війни. Біоморфна метафора перекладена точно використанням

подібної порівняльної метафори із збереженням образу *hung like pods, split open and drying* – *точно лопнувшіе и подсыхающие стручки* з метою передачі похмурого настрою та нищівних масштабів війни.

Заваленных мертвыми телами, которые грудами лежали на обочинах дорог, свисали, точно лопнувшіе и подсыхающие стручки, с ветвей деревьев [69, с. 57].

Наступний фрагмент репрезентує водночас дві моделі концепту час: КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ та КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР.

And the dying all around are in distress, in fear, feeling themselves all over and asking me, it's not me yet, is it, Doctor? [68, p. 89].

Точність передачі метафоричного образу смерті в перекладі досягнута прийомом конкретизації, передавши образність лексемою з прямим значенням *feeling themselves all over* – *смерть совсем рядом*.

Больные и умирающие люди, лежавшие вокруг, с тревогой и ужасом смотрели на все это, чувствуя, что смерть совсем рядом, и спрашивая меня глазами: «Ведь сейчас еще не моя очередь, правда, доктор?» [68, с. 43].

Друга модель вдало актуалізована перекладачем шляхом використання антропоморфної метафори, якої не було в оригіналі: *спрашивая меня глазами* – *asking me*. В романі образ лікаря є своєрідним годинником, здатним впливати на протяжність життя людини, так актуалізована КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР, адже Наталя, її дід є лікарями, яких поважають, ідеалізують, окрім того даром зцілення наділений герой роману Безсмертний.

Everything lies dead in his memory, except for the tiger's wife, for whom, on certain nights, he goes calling, making that tight note that falls and falls. The sound is lonely, and low, and no one hears it anymore [68, p. 338].

Концепт часу в даному фрагменті реалізується в концептуальній моделі ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ та вербалізується за допомогою антропоморфної метафори, яка показує наскільки важливою є пам'ять *everything lies dead in his memory* – *в его памяти теперь умерло все*, а також даний троп є персоніфікацією: тигр наділений психологічними характеристиками:

хвилюванням, спогадами, самотністю. Відтворення КМ в перекладі полягає в точному відтворенні.

Ще одна метафорична конструкція: *making that tight note that falls and falls* – *его вой долго-долго не затихает в лесу*, в якій перекладач вдало передав фоностилестичний засіб прийомом заміни вербалізована повторюваним прислівником *долго-долго*.

В его памяти теперь умерло все, кроме той женщины, которую называли женой тигра. Бывают ночи, когда он все ходит и зовет ее. Его вой, исполненный тоски и страдания, долго-долго не затихает в лесу. Вот только никто больше не слышит этого тихого горестного плача [69, с. 338].

Метафора *sound is lonely* при перекладі відтворена описовим способом, образність передана словом з прямою семантикою. Відмітимо, що даний приклад КМ – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ передає читачеві сумний самотній стан образу тигра, категорія часу актуалізована в його пам'яті.

The ritual rhythms of this life were built into Mother Vera's nature, an asset she hoped would adhere to my grandfather, too: the logical and straightforward process of moving from season to season, from birth to death, without unnecessary sentiment [68, p.102].

КМ ЧАС – ЦЕ ЖИТТЯ актуалізована антропоморфною метафорою *the ritual rhythms of this life were built* для розкриття образу Мати Віри, а саме її характеру. В даному прикладу виступають також темпоральні маркери *from season to season, from birth to death*, які є вербалізаторами концепту час.

В перекладі метафора репрезентована порівняльним тропом із збереженням концептуальної моделі та шляхом часткової синонімічної заміни лексеми *built* – *были как бы встроены*. З метою точності перекладу здійснено передачу лексеми *an asset* (букв. чеснота, навик) шляхом додаванням одиниці *самую* (самую цінну частку її достояння), що надає опису емоційності. Перекладач зберіг паронімію *ritual rhythms* використанням аналогічного звукового тропу *ритуальные ритмы*.

Ритуальные ритмы этой жизни были как бы встроены в характер Мамы Веры, в ее природу, и составляли ту, самую ценную часть ее достояния, которую, как она надеялась, унаследует и мой дед. Четкий, логичный процесс перехода от сезона к сезону, от рождения к смерти – без ненужных, совершенно излишних сантиментов [69, с. 102].

КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ’ЯТЬ в романі вербалізована прийомом ремінісценції, так автор описує дитячі роки діда Наталі. В перекладі ми зберегли метафору порівняння *the springy cotton flanks of the sheep* - цупкі бавовняні боки овець зі збереженням тропу синекдохи *flanks of the sheep* – боки овець. Даний фрагмент передає захоплення автора природою.

But he was so young then that later he was only able to remember fragments of what happened next: the lull of the morning fields, the springy cotton flanks of the sheep, the suddenness of the tumble down the deep hole in which he would spend the night, alone, gazing up at the puzzled sheep, and hours later, Mother Vera's thoughtful, dawn-lit face hovering over the mouth of the hole [68, p. 102].

При перекладі було застосовано прийом додавання *able to remember fragments* – міг лише невиразно пригадати, що є складовим елементом репрезентації КМ ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНА ПАМ’ЯТЬ. Описовим способом передачі метафори порівняння є переклад *dawn-lit face* – осяяне сходом сонця обличчя мами Віри, для точності передачі метафорики природи ми додали лексему «вкриті»: *the lull of the morning fields* – ранкові поля, вкриті спокоєм.

Однак він був ще зовсім малим, тому міг лише невиразно пригадати лише окремі фрагменти того, що з ним трапились. Дід не забув про ранкові поля, вкриті спокоєм, цупкі бавовняні боки овець і несподіване падіння в якусь глибоку яму, де йому довелось самому просидіти цілу ніч, не зважаючи на те, що зверху на нього дивились допитливі морди овець. Аж доки над ямою з’явилося задумане, осяяне сходом сонця обличчя мами Віри (переклад наш).

It is autumn, and I am four years old. The certainty of this process: my grandfather's hand, the bright hiss of the trolley, the dampness of the morning, the

crowded walk up the hill to the citadel park. Always in my grandfather's breast pocket: The Jungle Book, with its gold-leaf cover and old yellow pages [68, p. 3].

У фрагменті роману описано похід головної героїні роману з дідусем в зоопарк, де читач вперше знайомиться з тигром (герої роману називають його Шерханом), що є алюзією на «Книгу джунглів» Р. Кіплінга.

На дворе осень, мне четыре года. Но я все помню очень отчетливо: руку деда, шипение трамвайных тормозов на остановке, влажный утренний воздух, густую толпу людей, вместе с нами поднимающихся на холм, к входу в крепостной парк. Во внутреннем кармане у деда, как всегда, «Книга джунглей» в золотой обложке с пожелтевшими от старости страницами [69, с. 3].

Відображення концепту реалізовано зооморфною метафорою *bright hiss of the trolley* – шипение трамвайных тормозов на остановке, яка в перекладі передана тією самою КМ прийомом додавання словосполучення (тормозов на остановке) для збереження урбаністичного опису.

Використання метафоричних порівнянь в романі є актуалізацією КМ ЧАСУ, перекладених зі збереження метафори описовим прийомом (*gold-leaf cover and old yellow pages* – в золотой обложке с пожелтевшими от старости страницами).

Вербалізація ремінісценції в даному уривку роману відтворена прийомом конкретизації і представлена конструкцією *the certainty of this process* – *но я все помню очень отчетливо*, яка при перекладі змінила синтаксичну конструкцію.

В романі «Дружина тигра» описано роки навчання в медичному університеті крізь призму подій війни, тому КМ актуалізована тут концептуальною моделлю КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР та КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА. Дана метафора є підтвердженням того, що післявоєнне покоління знецінює роки пройдені війни, отримуючи з цього особисту вигоду.

*People from previous years were selling **ridiculously overpriced fourth- or fifth-hand skulls**, advertising their availability by word of mouth* [68, p.67].

При перекладі було збережено троп з додавання лексеми *прошедшие уже через* та заміною лексеми *немыслимо* з метою відтворення іронічного ставлення

студентів. В перекладі присутня синекдоха при заміні лексичної одиниці *people* – *студенты*.

Студенты старших курсов порой продавали по немыслимо завышенным ценам черепа, прошедшие уже через четвертые, а то и пятые руки, и уверяли, что «черепушки еще очень даже ничего [69, с. 92].

В наступному прикладі метафора на початку речення актуалізує концептуальну модель КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА. Синонімічний відповідник слова *війна* – *борьба* стилістично вказує на ідеологію війни, розкриває найменші деталі. В перекладі вдало збережено метафоричний образ шляхом додавання лексеми *тайной* та вилученням метафоричних елементів *is about* з метою передачі точного перекладу: *fight is about unraveling* – *война окутана тайной*.

*When the **fight is about unraveling** – when it is about your name, the places to which your blood is anchored, the attachment of your name to some landmark or event – there is nothing but hate, and the long, slow progression of people who feed on it and are fed it, meticulously, by the ones who come before them [68, p. 283].*

Метафора *which your blood is anchored, the attachment of your name* перекладена вилученням слова *attachment*, заміною метафоричного елементу *name* – *фамилия* для збереження семантики образу в перекладі.

Когда же борьба или война окутана тайной, но при этом военные действия касаются того, что кровно с тобою связано, с твоей фамилией, с тем местом, где ты родился и провел детство, с дорогими для тебя событиями, не возникает ничего, кроме ненависти. Весь народ как бы медленно пропитывается ею [69, с. 163].

Отже, метафоричний аспект вираження концептуальної метафори часу представлена алюзіями, порівняннями, антропо-, біо- та зооморфними метафорами перекладеними близькозначними метафорами або з частковою заміною образу із збереженням звукових тропів. Описовий спосіб перекладу застосовано за відсутності в цільовій мові аналогічної метафори. Ідіостилію Теї Обрехт характерно використання кількох метафор на позначення одного образу в обраних текстових фрагментах, тому поширеними способами перекладу стали

додавання та вилучення з компенсацією або без. Порівняльні метафори перекладені з заміною асоціативного елементу, або вилученням метафори описовим способом. Алюзії та метонімії в романі перекладені дослівно.

Висновки до Розділу 2

В романі Теї Обрехт «Дружина тигра» концептуальна метафора час реалізується використанням лексичних, граматичних та метафоричних засобів передачі. Темпоральна вербалізацію в творі позначена зображенням подій війни, смертю дідуся головної героїні. Було встановлено, що лексичні засоби концептуальної метафори часу репрезентовані назвами загально-часових понять, конкретних вимірів часу, назвами місяців, днів тижня, історичними алюзіями, назвами періодів життя людини, назвами свят, життєвими подіями. Актуалізація концептуальної метафори час в романі виражена словосполученнями, що містять темпоральний прикметник; прислівники або словосполучення до складу яких входять прислівники; числівники; а також індивідуально-авторські поєднання темпоральних елементів до складу яких входить водночас іменник, прислівник, прикметник. Вербалізація концептуальної метафори час в романі представлена групами лексем, що зображують такі образи: *війна* (35 %), *смерть* (27 %), *лікар/медична лексика* (23 %), *спогади* головної героїні та людей-свідків Другої Світової війни (15 %).

Метафоричний аспект вираження концептуальної метафори часу представлений історичними алюзіями, порівняннями, антропо-, біо- та зооморфними метафорами перекладеними близькозначними метафорами або з частковою заміною образу із збереженням звукових тропів. Описовий спосіб перекладу використано в випадках відсутності метафори-відповідника в цільовій мові. Ідіостилю Теї Обрехт характерно використання кількох метафор на позначення одного образу в обраних текстових фрагментах, тому поширеними способами перекладу стали додавання та вилучення з компенсацією або без. Порівняльні метафори перекладені з заміною асоціативного елементу, або вилученням метафори описовим способом;

історичні алюзії та метонімії в романі передані дослівно. Переважає перекладацький прийом заміни (38%), додавання (32 %), вилучення (12 %), метод членування при перекладі граматичних елементів (18 %).

Концептуальна метафора часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра», представлена концептуальними моделями КМ ЧАС – ЦЕ ПАМ'ЯТЬ, КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР, КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ найчастіше актуалізована використанням історичного теперішнього часу (*historic present*) для зображення ремінісценцій, або думок героїв твору. В перекладі даний граматичний аспект представлено прийомами додавання, заміни, логічного розвитку та використання звукових прийомів.

Категорія минулого доконаного часу (*Past Perfect Tense*) в романі співпадає з нормами граматики, в перекладі передана дієсловами доконаного виду, прийомом граматичної трансформації та додавання. Минулий доконаний тривалий час (*Past Perfect Continuous Tense*) в романі вказує на позначення тривалого процесу, який перекладено із збереженням стану тривалості вилученням допоміжних словотвірних елементів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В першому розділі нашого дослідження було систематизовано дослідження концепту та концептуальної метафори часу в художньому тексті. В роботі ми звертаємось до визначення концепту О.О. Селіванової: концепт – це інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Структура концепту складається з ядра – словникові значення лексеми, які, допомагають в розкритті змісту концепту, виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації. В основі нашого аналізу використано класифікацію лексичних та фразеологічних концептів О. П. Бабушкіна на *тематичні*: емоційні, навчальні, текстові; *дискурсивні*: педагогічні, релігійні, політичні.

Згідно теорії Дж. Лакоффа та М. Джонсона концептуальна метафора – це застосування знаку однієї концептуальної сфери на позначення знака іншої, яка притаманна повсякденному мовленню та мисленню людини, оперує набутих у процесі спільної діяльності етносу досвідом. Оскільки формування концепту включає поєднання відчуття, асоціації та уявлення в цілісному образі, концепт часу – це складний феномен, до структури якого входять перцептивно-образні асоціації, на які накладається ціннісна складова. Темпоральність є складовою категорії хронотопу, тому час і простір у хронотопі взаємодоповнені та актуалізовані за допомогою один одного.

Вираження концепту часу проілюстровано в англійському фольклорі методом концептуального аналізу. Зібрані нами прислів'я, які актуалізують метафоричний концепт часу класифіковано на схемні образи та висвітлено способи перекладу: ЧАС – ЖИВА ІСТОТА (ТВАРИНА / ПТАХ); ЧАС – ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ; ЧАС – ПРОМІЖОК (назви днів тижня, місяці, пори року, назви свят); ЧАС – ЖИТТЯ; ЧАС – ЛІКАР. Аналіз

концептуальної метафори часу романі Теї Обрехт «Дружина тигра» здійснено відповідно таких етапів: 1) визначити одиниці, які актуалізують концептуальну метафору часу; 2) проаналізувати виділені у тексті одиниці та встановити їх особливості в вираженні концептуальної метафори часу; 3) сформулювати функції концептуальної метафори часу; 4) проаналізувати переклад різних засобів реалізації концептуальної метафори часу в цільовому художньому творі.

В другому розділі нашого дослідження визначено концепт часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» виражений в моделях: КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ, КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР, КМ ЧАС – ПАМ'ЯТЬ, які реалізовані лексичними, граматичними та метафоричними засобами.

Лексичні засоби концептуальної метафори часу репрезентовані назвами загально-часових понять, конкретних вимірів часу, назвами місяців, днів тижня, історичними алюзіями, назвами періодів життя людини. Вербалізація представлена групами лексем, що актуалізують такі образи: війна, смерть, лікарська справа, пам'ять (спогади головної героїні). Вираження концептуальної метафори часу найчастіше представлено лексемою *війна* 35%, *смерть* 27%, *спогад* 15%, *лікар / медична лексика* 23 %. В перекладі домінують прийоми заміни, додавання та описового способу. Метафоричний аспект вираження концептуальної метафори часу представлений алюзіями, порівняннями, антропо-, біо- та зооморфними метафорами перекладеними близькозначними метафорами або з частковою заміною образу. Описовий спосіб перекладу застосовано за відсутності аналогічної метафори в цільовій мові. Ідіостилю Теї Обрехт характерно використання кількох метафор на позначення одного образу в обраних текстових фрагментах, тому поширеними способами перекладу є додавання та вилучення з компенсацією або без. Порівняльні метафори перекладені з заміною асоціативного елементу, або вилученням метафори описовим способом, алюзії та метонімії в романі перекладені дослівно. Переважає перекладацький прийом заміни (38%),

додавання (32 %), вилучення (12 %), метод членування при перекладі граматичних елементів (18 %).

Як висновок зазначимо, що поставлені завдання вирішені в повному обсязі, а поставлена мета досягнута.

Можливими напрямками подальшої роботи вважаємо дослідження в інтерсеміотичному, прагматичному напрямках та аналіз реалізації концептуальних елементів в перекладі цільовою мовою.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва: Прогресс, 1990. С. 5-33.
2. Білик О. В. Лексико-граматичні засоби вербалізації концепту PAST в американському передвиборчому дискурсі / Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. № 7. 2017. С. 22-27.
3. Болквадзе Б. И. Олицетворение как феномен речевого художественного мышления (на материале русской и грузинской лирики XIX века) [Текст]: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / Воронежский государственный университет. Воронеж, 1995. 26 с.
4. Варламов М. В. Типологические особенности адъективной метафоры в сопоставлении с глагольной и субстантивной метафорами [Текст]: дис. канд. филол. наук: 10.02.01 / Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 1995. 208 с.
5. Вербицька О. А. Ономазіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття) [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02 / Харківський державний педагогічний інститут імені Г.С. Сковороди. Харів, 1993. 24 с.
6. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2002. С. 79-95.
7. Гаврилюк А. П. Роль концепту у перекладознавстві / А. П. Гаврилюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 19-21.
8. Губа Л. В. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. Молодий вчений. 2018. № 55. С. 616-619.

9. Джонсон М., Лакофф Дж. Метафори, которми ми живём / пер с англ. Барановой А. Н. та ін. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
10. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для вищих закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 416 с.
11. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики укр. літер. мови [Текст] / В.В. Дятчук, Л.О. Пустовіт. Київ: Наукова думка, 1983. С.132- 42.
12. Ємець О. В. Концептуальний аналіз у перекладі художніх і газетних текстів / О. В. Ємець // Актуальні проблеми філології та освітній соціокультурний процес: матеріали ІІІ міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ТНПУ, 2017. С. 137-140.
13. Ємець О. В. Принципи і етапи концептуального перекладу художніх текстів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Лінгвістика. 2018. Вип. 31. С. 197-203.
14. Ємець О. В., Фира О. О. Концептуальна метафора часу у прозових творах сучасних американських авторів. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Філологічні науки. 2016. Вип. 12. С. 83-88.
15. Ковалев В.П. Выразительные средства худож. речи [Текст] / В. П. Ковалёв. Київ: Радянська школа, 1985. С. 41 - 50.
16. Корень О.В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Корень Олена Валеріївна; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 20 с.
17. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ // Українська мова. 2006. №2. С. 67–79.
18. Краснобаєва-Чорна Ж. Формування ядра та периферії концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наук. ст. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2006. №2. С. 141–146.

19. Кривонос Я. В. Відтворення авторського метафоричного концептопростору в українських перекладах «Пісні про Гайвату» / Я. В. Кривонос // Вісник СумДУ, № 11. Т. 2. 2006. С. 145-150.
20. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: підручник для вузів. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
21. Левицька О. С. Поетика художнього часу в романах Джона Фаулза. «Над берегами вічної ріки»: темпоральний вимір літератури: матеріали міжнародн. наук. конф., 24-25 верес. 2015. Бердянськ, 2015. С. 94-96.
22. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Іноземна філологія. 2013. Вип 6. С. 48-60.
23. Лук'янченко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах: Автореферат. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. 20 с.
24. Макаренко Л. Метафори зорового класу в поетичному мовленні Юрія Клена [Текст] / Л. Макаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. Вип. 9. Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. С. 84- 89.
25. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск: Тетра Системс, 2004.
26. Мацько Л. І. Риторика: навчальний посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
27. Науменко А. М. Концептуальний переклад як поняття і як термін / А. М. Науменко // Наукові записки. Серія «Філологічні науки». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 3. С. 123-131.
28. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: автореферат. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.Філологія. 2008. Вип. 14. С. 113-122.

29. Николаева Т. М. Единицы языка и теория текста // Сб.: Исследования по структуре текста / Т. М. Николаева. Москва, 1987. 250 с.
30. Новиков А. И. Семантика текста и её формализация / А. И. Новиков. Москва, 1983. 346 с.
31. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : сборник ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва: Прогресс, 1990. С. 68-81.
32. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
33. Почепцов О. Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания / О. Г. Почепцов. 1990. № 6. С. 111.
34. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
35. Рузин И. Г. Модусы перцепции (зрение, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке [Текст]: дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Московский государственный университет. Москва, 1995. 199 с.
36. Савельева О. Концепт «Еда» как фрагмент языковой картины мира: лексико-семантический и когнитивно-прагматический аспекты (на материале русского и английского языков): Автореф. дис.канд. филол. наук: 10.02.19 / Кубанский гос. ун-т. Краснодар, 2006. 25с.
37. Селіванова О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи // Науковий вісник.
38. Селіванова О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях // Лінгвістичні студії: Зб. наукових праць. Черкаси-Брама-Україна. 2006. Вип. 2. С. 7–13.
39. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Скляревская. СПб.: Наука, 1993. 146 с.
40. Степанов, Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп / Ю. С. Степанов. Москва: Академический проект, 2001. 590 с.

41. Степанов Ю.Константы: Словарь русской культуры. Москва: Школа «Языки русской культуры», 2001. 990 с.
42. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Воронеж, 2001. 182 с.
43. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв [Текст] / А. Ткаченко. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
44. Тищенко О. М. Метафора у поезіях Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1997. 16 с.
45. Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
46. Чернейко Л.О. «Языковое знание» и концептуальный анализ слова [Текст] / Л.О. Чернейко // Научные доклады филологического факультета МГУ. Вып.2. Москва: Филол. факультет МГУ, 1998. С. 19 -51.
47. Шаймухаметова А. Р. Концепт «время» в русской и английской языковых картинах мира. Научные труды Sworld, 2011. Вып. 3. С. 83-85.
48. Щербін В. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі // Українська мова. 2008. №3. С. 26–40.
49. Black M. Models and metaphors: Studies in language and philosophy / Max Black. Ithaca: Cornell UP, 1986.
50. Bradeanu L. Difficulties and Strategies in the Translation of Proverbs [Electronic source] / L. Bradeanu, 2008. Available at: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A2524/pdf>.
51. Bierwisch M. Formal and Lexical Semantics // Proceedings of the XIII International Congress of Linguistics. Tokyo, 1983. P. 122–124.
52. Evans V. How We Conceptualise Time: Language, Meaning and Temporal Cognition . Режим доступу: <http://www.vyvevans.net/EAStime.pdf>.

53. Jakobson R. Linguistic Aspects of Translation / Roman Jakobson // On Translation. Ed. by P. A. Brower. Cambridge: Harvard University Press, 1952. P. 232-239. «Intellect-Zakhid», 2009. 348 с.

54. Langaker R.W. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 1991. 395 p.

55. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture – Specific Configuration. New York; Oxford: OUP, 1992. 325 p.

56. Sukhorolska S. M. Methods of Linguistic Analysis / S. M. Sukhorolska, O. I. Fedorenko. Lviv: The methodological significance of scientific metaphor / [G. Guo, L. Yiyu] // Frontiers of Philosophy in China. 2007. Vol. 2. #3. P. 437-453.

ПЕРЕЛІК ДОВІДКОВОГО ЛІТЕРАТУРИ

57. Новий тлумачний словник української мови: [А–Я]: 10 000 слів : Для школярів, абітурієнтів, студентів, викладачів / [Уклад. І. Радченко]. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. 543 с.

58. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія: довідник. Полтава: Довкілля, 2011. 844 с.

59. АБВУГ Lingvo Online Dictionary Електронний ресурс. Режим доступу до словника: <http://lingvo.abbyonline.com/>.

60. Longman Dictionary of Contemporary English CD-ROM, 2003.

61. Online Etymology Dictionary. Режим доступу: <http://www.etymonline.com>

62. Online Etymology Dictionary of the English Language [Електронний ресурс] / Douglas Harper. Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>

63. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс] / Oxford University Press. – Режим доступу: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.

64. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Електронний ресурс] / K Dictionaries Ltd. 2010. Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.

65. The American Heritage Roget's Thesaurus [Электронный ресурс] / Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. 2014. Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/>.

66. Thesaurus of English Words and Phrases [Электронный ресурс] / Р. М. Roget. Режим доступа: <http://www.gutenberg.org/files/10681/10681-hbodypos.htm>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

67. Шитова Л.Ф. English Idioms and Phrasal Verbs. Англо-русский словарь идиом и фразовых глаголов / Л.Ф. Шитова, Т.Л. Брускина. 3-е издание. СПб. : Антология, 2012. 256 с.

68. Obrecht T. Tiger's wife. New York; Weidenfeld & Nicolson Random House, 2011. 337 p.

69. <https://iknigi.net/avtor-tea-obrecht/56305-zhena-tigra-tea-obrecht/read/page-1.html>

АНОТАЦІЯ

Концепт як явище багатофункціональне торкається усього спектру одиниць в зображенні художнього образу, а відтак в період останніх десятиліть найчастіше функціонує в когнітивній та психолінгвістиці, а також в лінгвокультурології. В сучасній когнітивній лінгвістиці і поетиці велика увага зосереджується довкола різних концептів в художньому та публіцистичному стилі.

Актуальність теми полягає у значному інтересі вчених у сфері дослідження концептуальних метафор в тексті. Необхідність теми зумовлена відсутністю досліджень роману, в тому числі зосереджених на аналізі концептуальних метафор в оригіналі та перекладі, як вітчизняних так і зарубіжних літературознавців та лінгвістів, а також відсутністю україномовного перекладу роману.

Об'єктом дослідження є концептуальна метафора часу.

Предмет дослідження – лексичні, граматичні, метафоричні та стилістичні засоби передачі концептуальної метафори часу у художньому творі та способи їх перекладу цільовою мовою.

Мета дипломної роботи полягає в визначенні засобів передачі концептуальної метафори часу в оригіналі і перекладі роману Теї Обрехт «Дружина тигра».

– систематизувати дослідження концепту та концептуальної метафори часу в художньому тексті;

– розробити методологію дослідження концептуальної метафори часу;

– проаналізувати засоби реалізації концептуальної метафори часу в оригіналі роману Теї Обрехт «Дружина тигра»;

– визначити особливості функціонування концептуальної метафори часу в перекладі, визначити основні способи перекладу цільовою мовою.

Матеріалом дослідження є роман Теї Обрехт «Дружина тигра».

Методи наукового дослідження: метод контекстуального аналізу, метод стилістичного аналізу виражальних засобів, метод концептуального аналізу;

метод зіставного аналізу оригіналу і перекладу тексту; елементи кількісного аналізу.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше як в вітчизняному, так і в зарубіжному перекладознавстві здійснено аналіз засобів реалізації концептуальної метафори часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра», їх презентації при перекладі українською та російською мовами. Раніше дослідження роману не проводилися.

Теоретична та практична цінність роботи зумовлена тим, що її матеріали та висновки можуть бути застосовані в подальших дослідженнях перекладознавства та літературознавства. Матеріали дослідження можуть бути використані у лекціях та спецкурсах з теорії перекладу, перекладознавства, порівняльного літературознавства, у гуманітарних дисциплінах вищих навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення магістерської роботи були виголошені у доповіді на II науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку сучасної філології» (6-7 листопада 2020, м. Запоріжжя) та відображені в нашій публікації «Лінгвістичні засоби реалізації концептуальної метафори часу в оригіналі та перекладі (на матеріалі роману Т. Обрехт «Дружина тигра»)» у збірнику наукових праць конференції.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, 12 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків до роботи і списку використаних джерел із 69 найменувань. Обсяг основної частини 84 сторінок. Загальний обсяг роботи 91 сторінка.

В нашому дослідженні аналіз концептуальної метафори часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» здійснено відповідно таких етапів: 1) визначити одиниці, які актуалізують концептуальну метафору часу; 2) проаналізувати виділені у тексті одиниці та встановити їх особливості в вираженні концептуальної метафори часу; 3) сформулювати функції концептуальної метафори часу; 4) проаналізувати переклад різних засобів реалізації концептуальної метафори часу в цільовому художньому творі.

В ході дослідження визначено концепт часу в романі Теї Обрехт «Дружина тигра» виражений в моделях: КМ ЧАС – ЦЕ ВІЙНА, КМ ЧАС – ЦЕ СМЕРТЬ, КМ ЧАС – ЦЕ ЛІКАР, КМ ЧАС – ПАМ'ЯТЬ, які реалізовані лексичними, граматичними та метафоричними засобами.

Лексичні засоби актуалізації концептуальної метафори в перекладі реалізовано прийомами заміни, додавання та описового способу. Граматичний аспект представлено прийомами додавання, заміни, логічного розвитку та використання звукових прийомів. Метафоричний аспект вираження концептуальної метафори часу представлений алюзіями, порівняннями, антропо-, біо- та зооморфними метафорами перекладеними близькозначними метафорами або з частковою заміною образу. Описовий спосіб перекладу застосовано за відсутності аналогічної метафори в цільовій мові. Ідіостилю Теї Обрехт характерно використання кількох метафор на позначення одного образу в обраних текстових фрагментах, тому поширеними способами перекладу є додавання та вилучення з компенсацією або без.

Як висновок зазначимо, що поставлені завдання вирішені в повному обсязі, а поставлена мета досягнута.

Можливими напрямками подальшої роботи вважаємо дослідження в інтерсеміотичному, прагматичному напрямках та аналіз реалізації концептуальних елементів в перекладі цільовою мовою.

SUMMARY

The concept is a multifunctional linguistic phenomenon that deals with the whole spectrum of units of the literary image, therefore over the last decades it is being mostly operated in the cognitive, psycholinguistic sphere as well as linguoculturology. Modern cognitive linguistics and poetics studies emphasis on various concepts both in a literary text and journalistic style.

The **topicality of the research** lies in increasing linguistic interest in the investigation of conceptual metaphor in a literary text. The importance of the research

is due to the absence of given novel's studies concerning conceptual metaphor analysis in an original text and ways of its translating into target language.

The **object** of thesis is conceptual metaphor of time.

The **subject** of thesis is lexical, grammatical and metaphorical means of expressing conceptual metaphor of time in literary text and ways of its translation into target language.

The **purpose** of master's thesis is to define lexical, grammatical and metaphorical means of expressing conceptual metaphor of time in Tea Obreht's novel «Tiger's wife» and ways of its translating.

- to summarize studies of concept and conceptual metaphor of time in literary text;
- to develop a methodology for investigation of conceptual metaphor of time;
- to analyze means of expressing conceptual metaphor of time in the novel;
- to identify peculiarities of conceptual metaphor of time in translation by defying the main ways of translating into target language.

The **research material** is the novel «Tiger's wife» by Tea Obreht.

The **methods of the scientific research**: method of contextual analysis, method of stylistic analysis of expressive means, conceptual metaphor analysis; method of comparative analysis; elements of quantitative analysis.

The **science novelty** is that the analysis of the means expressing conceptual metaphor in a literary text and of the ways of their reproduction in target language has been carried out both in foreign and national translation studies for the first time.

The **theoretical and practical significance** of the master's thesis is that its materials and conclusions can be applied in further researches in the fields of translation and literary studies. The materials of research can be used during lectures and courses in translation theory, translation studies, comparative literary studies and other humanities studied at *higher education institutions, schools, gymnasiums and lyceums*.

Approbation. Some provisions of master's thesis were outlined in a report at scientific-practical conference Priority Directions of Modern Linguistics (6-7/10/2020) that were reflected in our publication «Linguistic means of expressing conceptual metaphor of time and ways of its translating into target language in the novel of T. Obreht Tiger's wife» in the collection of scientific papers of given conference.

The **structure and scope of the work.** The master's thesis includes an introduction, two sections, 12 subsections, conclusions to the sections, general conclusions to the research and a list of references consisting of 69 titles. The total volume of the master's thesis is 91 pages.

In our study the analysis of conceptual metaphor of time in a literary text is being carried out according to the methodology that includes the following steps: 1) identifying units that reproduce conceptual metaphor of time; 2) analyzing these units and determine its peculiarities of expressing conceptual metaphor of time; 3) defining the functions of conceptual metaphor of time; 4) analyzing the main ways of translation of conceptual metaphor of time into target language.

After analyzing the novel «Tiger's wife», it has been determined that conceptual metaphor of time is represented in image schemes as: CM IS WAR, CM IS DEATH, CM IS DOCTOR, CM IS MEMORY that realized in a literary text by lexical, grammatical, metaphorical means of expressing.

Lexical means of conceptual metaphor of time are translated using replacement of the image, addition, descriptive way of translation. Grammatical means of conceptual metaphor of time are reproduced by addition, replacement, logical development whereas phonological means are reproduced by a similar sound. Metaphorical units used in the novel are allusions, epithets, antropo-, bio-, zoomorphic metaphors that are conveyed it translation by similar meaning metaphors and partial replacement of an image. Writer's idiostyle is determined by using several metaphoric units to represent particular image that is reproduced in translation by addition and omission with or without compensation.

In conclusion, it should be noted that the tasks of master's thesis are completed in full, the purpose of study is achieved.

The possible directions of further researches are to be carried out in the sphere of intersemiotic, pragmatic aspects of linguistic studies together with further studies of analysis rendering conceptual elements in translation into target language.